

Kocatepe İslami İlimler Dergisi
Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 6 • sayı/issue: 1 •(Haziran/June 2023): 134-160

**Ubeydullah b. Sa'd ez-Zührî (ö. 260/874) ve
Tarihçiliği Üzerine**

'Ubeydullâh b. Sa'd al-Zuhrî and on His Historiography

Ramazan TOPAL

Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü

Asst. Prof., University of Hatay Mustafa Kemal Faculty of Theology, Department of Islamic
History and Arts
Hatay/Türkiye

✉ ramazantopal_31@hotmail.com orcid.org/0000-0002-4236-4289

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 27.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 31.05.2023

Yayın Tarihi / Published: 15.06.2023

Atıf/Cite as: Topal, Ramazan. "Ubeydullah b. Sa'd ez-Zührî (ö. 260/874) ve Tarihçiliği Üzerine". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 6/1 (Haziran 2023), 134-160. <https://doi.org/10.52637/kiid.1243626>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

© Ramazan TOPAL | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0
(CC BY-NC) International License

Ubeydullah b. Sa'd ez-Zührî (ö. 260/874) ve Tarihçiliği Üzerine

Öz

İslâmî ilimlerin gelişmesinde hicrî II. ve III. yüzyıldaki âlimlerin çalışmalarının önemi büyüktür. Bu dönemde özellikle kıraat, fıkıh, hadis, siyer ve İslâm tarihi gibi alanlarda otorite kabul edilen birçok ilim adamı yaşamıştır. Kıraatte Nâfi' b. Abdurrahman (ö. 169/785), Ya'kûb el-Hadramî (ö. 205/821) ve Halef b. Hişâm el-Bezzâr (ö. 229/844); hadiste Abdürrezzâk (ö. 211/826-27), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848); fıkıhta Ebû Yûsuf (ö. 182/798), Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve Şâfiî (ö. 204/820); siyer ve İslâm tarihinde İbn İshâk (ö. 151/768), Vâkıdî (ö. 207/823), Ebû Ma'ser es-Sindî (ö. 170/787), Seyf b. Ömer et-Temîmî (ö. 180/796) ve Halife b. Hayyât (ö. 240/854-55) gibi âlimler buna örnek olarak verilebilir. Kıraat, hadis, siyer ve İslâm tarihinde önemli bir yeri olan Ubeydullah b. Sa'd ez-Zührî de bu dönemde yaşamıştır. Hadiste güvenilir bir ravi olan Ubeydullah b. Sa'd, meşhur Nâfi' kıraatini amcası Ya'kûb b. İbrâhim'den (ö. 208/824) almış ve öğrencilerine nakletmiştir. Bir süre kadılık da yapan Ubeydullah, meşhur siyer âlimi İbn İshâk'ın *Sîret*'inin İbrâhim b. Sa'd nüshasını amcası Ya'kûb b. İbrâhim'den dinlemiştir. Ubeydullah'ın dinleyerek rivayet hakkını elde ettiği, hatta bazı ilavelerde bulunarak oluşturduğu yeni nüshanın Ziyâeddin el-Makdisî'nin (ö. 643/1245) yaşadığı hicrî VII. yüzyıla kadar tedavülde kaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, özellikle İbn Asâkir *Târîh*'inde bu nüshadan çok sayıda alıntı yapmaktadır. Onun yaptığı bu alıntılar sayesinde Ubeydullah'ın *Sîret* nüshası hakkında önemli tespit ve değerlendirmeler yapılabilmektedir. Meselâ, Ubeydullah'ın bu nüshaya ilavelerde bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca o sadece İbn İshâk rivayetleriyle yetinmemiş bilhassa amcası Ya'kûb b. İbrâhim başta olmak üzere babası Sa'd b. İbrâhim, Hârûn b. Ma'rûf ve Heysem b. Hârice gibi birçok hocasından siyer ve İslâm tarihine dair çok sayıda rivayet aktarmaktadır. Bunların yanında Ubeydullah, dört halife devrinin önemli tarihçisi ve kaynaklarından olan Seyf b. Ömer'in eserlerinin önemli bir ravisi olduğu belirtilmektedir. Nitekim Taberî *Târîh*'inde hocası Ubeydullah b. Sa'd'ın Ya'kûb b. İbrâhim vasıtasıyla Seyf b. Ömer'in 62 rivayetine yer vermektedir. Dolayısıyla Ubeydullah b. Sa'd'ın sadece bir hadis ravisi değil bilhassa siyer ve İslâm tarihi dâhil birçok ilim dalında önemli bir mevkii olduğu anlaşılmaktadır. Ubeydullah b. Sa'd'ın çok yönlü bir âlim olmasına rağmen hakkında müstakil bir çalışma tespit edilememiştir. Bununla birlikte, Ubeydullah b. Sa'd'ın siyer ve İslâm tarihi alanındaki katkılarına dair bazı çalışmalarda atıflar bulunmakla beraber bunlarda onun rivayetlerinin içeriği ve niteliği hakkında detaylı bilgi verilmemektedir. Dolayısıyla konunun eksik kalan bu yönlerinin tamamlanmaya çalışılan bu araştırmada ilk olarak Ubeydullah b. Sa'd'ın hayatı ele alınmıştır. Sonra sırasıyla ilmî kişiliği, eserleri ve vefatı hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Ubeydullah'ın siyer ve İslâm tarihi ile alakalı rivayetleri kaynak, içerik ve öne çıkan özellikler açısından ele alınmış ve bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmayla Ubeydullah b. Sa'd'ın sadece bir kıraat ve hadis ravisi olmayıp siyer ve İslâm tarihinde belirleyici bir konumda olduğu; hatta bu alanda bir eser veya eserler sahibi olduğu görüşüne varılmıştır. Taberî ve İbn Asâkir gibi önemli iki tarihçinin Ubeydullah b. Sa'd'ın rivayetlerine sıkça yer verip, bir nevi ona itibar etmeleri bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca Ubeydullah b. Sa'd'ın söz konusu rivayetlerinin, İbn İshâk'ın *Sîret*'inin aslında genel bir tarih kitabı şeklinde telif edildiği görüşünü destekler içerikte olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarz çalışmalarla *Sîret*'in nüsha ravileri arasındaki farklılıkların detaylı bir şekilde incelendiğinde daha iyi anlaşılacağı da düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Ubeydullah b. Sa'd, İbn İshâk, Seyf b. Ömer, İbn Asâkir.

'Ubeydullâh b. Sa'd al-Zuhrî and on His Historiography**Abstract**

The works of the scholars who lived in Hijri II and III. centuries are of great importance in the development of Islamic sciences. In this period, there lived many scholars who are accepted as authority in fields such as qiraat, fiqh, hadith, sîrah (the life of the Prophet Muhammad) and Islamic history. In Qiraat Nâfi' b. Abd al-Rahmân (d. 169/785), Ya'qûb el-Hadramî (d. 205/821) and Halef b. Hisham al-Bazzâr (d. 229/844); In hadith, 'Abd al-Razzâq (d. 211/826-27), Ahmad b. Hanbal (d. 241/855) and Yahyâ b. Maîn (d. 233/848); Abû Yûsuf (d. 182/798) in fiqh, Mâlik b. Anas (d. 179/795) and Shâfi'î (d. 204/820); Ibn Ishâq (d. 151/768), al-Wâqidî (d. 207/823), Abû Ma'shar al-Sindî (d. 170/787), Sayf b. 'Umar al-Tamîmî (d. 180/796) and Khalîfa b. Khayyât (d. 240/854-55) such as scholars can be given as an example. 'Ubeydullâh b. Sa'd al-Zuhrî, who has an important place in qiraat, hadith, sîrah and Islamic history also lived in this period. 'Ubeydullâh b. Sa'd, a reliable narrator in hadith, received the famous Nâfi' qiraat from his uncle Ya'qûb b. Ibrahim (d. 208/824) and transmitted it to his students. 'Ubeydullâh, who also worked as a judge for a while, heard from his uncle Ya'qûb b. Ibrahim the Ibrahim b. Sa'd version of the *Sîrat* which written by the famous sîrah scholar Ibn Ishâq. It has been determined that this version of 'Ubeydullâh obtained the right to narrate by listening, and even the new version which he created by making some additions, remained in circulation until the Hijrî seventh century, when Ziyâ' al-din al-Makdisî (d. 643/1245) lived. Moreover, Ibn 'Asâkir in particular quotes a lot from this version, especially in his *Târîkh*. Thanks to these quotations he made, important determinations and evaluations can be made about *Sîrat* version of 'Ubeydullâh. For example, it is stated that 'Ubeydullâh made additions to this version. In addition, he does not content himself with the narrations of Ibn Ishâq alone, but quotes many narrations about sîrah and Islamic history from many of his teachers, especially his uncle Ya'qûb b. Ibrahim and his father Sa'd b. Ibrahim and Hârûn b. Ma'rûf and Heysem b. Hârîce. In addition to these, 'Ubeydullâh is stated to be an important narrator of the works of Sayf b. 'Umar who is one of the important historians and sources of the period of the four khalîfa (caliphs). As a matter of fact, al-Tabarî includes 62 narrations of Sayf b. 'Umar which narreted from his teacher 'Ubeydullâh b. Sa'd through Ya'qûb b. Ibrahim in his *Târîkh*. Therefore, It is understood that Ubeydullah b. Sa'd was not only a hadith narrator, but also an important figure in many branches of science, especially in sîrah and Islamic history. Despite the fact that 'Ubeydullâh b. Sa'd was a versatile scholar, no independent study could be found about him. Although there are references to 'Ubeydullâh b. Sa'd's contributions in the field of sîrah and Islamic history in some studies, they don't provide detailed information about the content and quality of 'Ubeydullâh b. Sa'd's narrations. Therefore, in this study, which tries to complete these missing aspects of the subject, the life of 'Ubeydullâh b. Sa'd is discussed first. Then, information about his scientific personality, his works and his death is given respectively. Then, 'Ubeydullâh's narrations related to sîrah and Islamic history are analyzed in term of source, content and prominent features and some evaluations are made. This study concludes that 'Ubeydullâh b. Sa'd was not only a narrator of qiraat and hadith, but also had a decisive position in sîrah and history of Islam; and even it has been reached the opinion that he has a work or works in this field. This view is supported by the fact that two important historians such as al-Tabarî and Ibn 'Asâkir frequently cited 'Ubeydullâh b. Sa'd's narrations and gave him some kind of respect/credit. In addition, it is understood that the narrations of 'Ubeydullâh b. Sa'd support the view that Ibn Ishâq's *Sîrat* was originally written as a general history book. It is also thought that such studies will provide a better understanding of the differences between the narrators of the versions of the *Sîrat* when analyzed in detail.

Keywords: History of Islam, 'Ubeydullâh b. Sa'd, Ibn Ishâq, Sayf b. 'Umar, Ibn 'Asâkir.

GİRİŞ

Hicrî II. ve III. yüzyıllar fıkıh, hadis, tefsir, kıraat ve siyer gibi İslâmî ilimlerin gelişim döneminde önemli bir konuma sahiptir. Meselâ günümüze ulaşan dört fıkıh mezhebinin imamı Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Mâlik b. Enes, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel bu dönemde yaşamış; eserleri ve öğrencileri vasıtasıyla kendisinden sonraki nesilleri etkilemişlerdir. Aynı şekilde Süleymân b. Tarhân et-Teymî (ö. 143/761), Mûsâ b. Ukbe (ö. 141/758), İbn İshâk, Ebû Ma'ser es-Sindî ve Vâkîdî de bu devirde yaşayan siyer ve İslâm tarihinin mühim muteber ve meşhur âlimlerindendir. Genellikle bu tarihlerde yaşayan âlimler İslâmî ilimlerin ana hatlarını oluşturmuşlardır. Örneğin siyerin ana omurgasına, meşhur tâbiî âlim Zührî'nin (ö. 124/742) önde gelen öğrencilerinden İbn İshâk şekil vermiştir. Ondan sonra siyerin konuları çeşitlenmekle beraber onun ortaya koyduğu siyerin ana çerçevesi korunmuştur.¹ Velhasıl bu tarihlerde yaşayan âlimlerin pek çoğunun yazdığı eserler günümüze kadar süren İslâm literatüründe temel kaynak niteliğini haiz olmuşlardır. Çalışmada ele alınan Ubeydullah b. Sa'd da bu dönemde 185/201-02 ile 260/874 yılları arasında yaşayan önemli âlimlerdendir.

Ubeydullah b. Sa'd, güvenilir bir hadisçi olup rivayetleri başta Buhârî'nin *Sahîh*'i² olmak üzere ilk dönem hadis kaynaklarında nakledilmektedir. Bunun yanında onun aşağıda ifade edildiği üzere fıkıh, kıraat, siyer ve İslâm tarihinde ciddi bir birikimi bulunmaktadır. Özellikle siyerin en önemli otoritelerinden İbn İshâk'ın *Sîret*'inin İbrâhim b. Sa'd nüshasını amcası Ya'kûb b. İbrâhim aracılığıyla nakletmekte ve ona ilavelerde bulunmaktadır.³ Ayrıca sadece İbn İshâk rivayetleriyle yetinmemiş başta amcası Ya'kûb b. İbrâhim olmak üzere babası Sa'd b. İbrâhim, Hârûn b. Ma'rûf ve Heysem b. Hârice gibi birçok hocasından siyer ve İslâm tarihine dair çok sayıda (200 küsur) rivayet nakletmektedir. Diğer taraftan Ubeydullah dört halife dönemi tarihçiliğinde önemli bir tarihçi olan Seyf b. Ömer'in rivayetlerini amcası Ya'kûb b. İbrâhim aracılığıyla aktarmaktadır. Onun bu rivayetleri Seyf'in eserlerinden naklettiği düşünülmektedir.⁴ Ubeydullah'ın bahsedilen Seyf rivayetlerinin Taberî'nin *Târîh*'inde yer alması bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir.

Ubeydullah b. Sa'd'ın siyer ve İslâm tarihi, hadis ve kıraat gibi çeşitli alanlarda yetkin bir konumu olmasına rağmen onun hayatı ve ilmî kişiliği hakkında müstakil bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bununla beraber onun İbn İshâk'ın *Sîret*'ini nakli hususunda Tarâbîşî (ö. 1440/2019) değerli tespit ve değerlendirmeler yapmış; fakat rivayetlerin içeriği, miktarı ve kaynakları hususunda detaylı bilgi vermemiştir. Ayrıca Ubeydullah b. Sa'd'ın naklettiği İbn İshâk rivayetleri günümüze ulaşan *Sîret* nüshalarıyla mukayese edilmemiştir.⁵ Kâsım es-Sâmerrâî Ubeydullah b. Sa'd'ın Seyf b. Ömer'in eserlerinin nüsha ravisinden biri olduğunu ifade etmekte;⁶ fakat rivayetlerinin içeriğine değinmemektedir.⁷ Bu sebeplerden dolayı çalışmada müstakil olarak Ubeydullah b. Sa'd'ın hayatı ve tarihçiliği ele alınmıştır.

¹ Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/322.

² Meselâ bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühreyy Nâsir en-Nâsir (Dâru Tavkî'n-Necât, 1422), "Büyü", 78 (3/74).

³ Mutâ' Tarâbîşî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk b. Yesâr fi'l-meğâzî ve's-siyer ve'sâiri'l-merviyyât* (Dımaşk - Beyrut: Dâru'l-Fikr - Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, 1414), 85.

⁴ Seyf b. Ömer et-Temimî Seyf b. Ömer, *Kitâbü'r-Ridde ve'l-fütûh ve kitâbü'l-cemel ve mesîru 'Âişe ve 'Ali*, thk. Kâsım es-Sâmerrâî (Riyad: Dâru Ümeyye, 1417), 33.

⁵ Bk. Tarâbîşî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk*, 88-93. Ayrıca bazı çalışmalarda Tarâbîşî'nin bu değerlendirmelerine sadece kısaca değinilmekle yetinilmiştir. Bk. Ramazan Topal, *Siyer-Hadis İlişkisi Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i Özelinde* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2022), 115-116; Ramazan Topal, "İbrâhim b. Sa'd (ö. 183/799) ve Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî Rivayetinin Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine Yansıması", *Akademik Siyer Dergisi* 6 (2022), 78.

⁶ Seyf b. Ömer, *Kitâbü'r-Ridde*, 33.

⁷ Ayrıca Ubeydullah'ın bu konudaki önemine Faruk Yıldız Ubeydullah b. Sa'd'ın Seyf'den 45 rivayet naklettiğini, onun Taberî ile Seyf arasında bir köprü görevi yaptığını belirterek işaret etmektedir. Bk. Faruk Yıldız, *Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin (224-310/838-923) Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk Adlı Eserine Göre İslam Tarihi Kronolojisi* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 17.

Çalışmada ilk olarak Ubeydullah b. Sa'd'ın hayatı ele alınmış; ardından ilmî kişiliği incelenmiştir. Sonrasında onun eserleri ve vefatı hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak Ubeydullah b. Sa'd'ın siyer ve İslâm tarihi ile alakalı rivayetlerinin⁸ kaynakları, rivayetlerini nakledenler, rivayetlerin içerikleri ve bunların öne çıkan özelliklerine değinilerek bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın hacmini aşması sebebiyle Ubeydullah'ın tüm rivayetleri detaylı olarak incelenmemiştir. Bunun yerine İbn İshâk rivayetlerine yoğunlaşılmış; Seyf b. Ömer rivayetleri hakkında da kaynak ve içerik açısından bazı değerlendirmeler yapılmıştır.⁹ Diğer rivayetlerin ise sadece içerikleri verilmekle yetinilmiştir.

1. HAYATI

1.1. İsmi ve Soy

Tam adı Ubeydullah b. Sa'd b. İbrâhim b. Sa'd b. İbrâhim b. Abdurrahman b. Avf olup¹⁰ künyesi Ebü'l-Fazl'dır. el-Kuraşî,¹¹ ez-Zührî ve el-Bağdâdî şeklinde nisbeleri bulunmaktadır. Meşhur sahâbî Abdurrahman b. Avf'ın soyundan gelmektedir.¹²

1.2. Doğumu, Ailesi ve Yetiştirilmesi

Ubeydullah b. Sa'd'ın ilk dönem kaynaklarda doğum tarihi tespit edilememektedir. Bununla beraber İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb*'inde Ebû Amr ed-Dânî'den (ö. 444/1053) gelen nakle göre Ubeydullah 185/801-02 yılında doğmuştur.¹³ Bağdat'ta doğduğu düşünülmektedir. Çünkü 183/799 yılında vefat eden dedesi İbrâhim b. Sa'd (ö. 183/799), ölümünden bir veya birkaç sene önce, ailesiyle beraber Bağdat'a gelmiş ve kısa bir süre sonra burada vefat etmiştir.¹⁴ İlmî geleneğe sahip bir ailede yetişen Ubeydullah'ın babası, güvenilir muhaddislerden Sa'd b. İbrâhim (ö. 201/816-17)'dir. Annesi hakkında ise herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Babası Sa'd b. İbrâhim, amcası Ya'kûb b. İbrâhim'den (ö. 208/824) dört yaş büyük olup¹⁵ Abbâsî halifesi Hârûnürreşîd döneminde (170-193/786-809) Vâsıt'ta kadılık yapmıştır.¹⁶ Vâsıt'ın haricinde çeşitli yerlerde kadılık yapan Sa'd b. İbrâhim Mübârek'te¹⁷ 201/816-17 yılında vefat etmiştir.¹⁸ Ubeydullah'ın Abdullah (ö. 238/852),¹⁹ Ahmed (ö. 273/886)²⁰ ve İbrâhim (ö. ?)²¹ adlarında kardeşleri bulunmaktadır. Babasının künyesinin Ebû İshâk olmasından²² hareketle İshâk adında bir kardeşi olduğu da

⁸ Çalışmanın hacmi dikkate alınarak konusu sadece fıkıh olan İbn İshâk rivayetleri incelenmemiştir.

⁹ Seyf b. Ömer'in rivayetleri ve tarihçiliği üzerine yapılan müstakil bir çalışma bulunmaktadır. Bk. Mahmut Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2012).

¹⁰ Bk. Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *Cemheratü ensâbi'l-Arab*, ed. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403), 133. Ayrıca bk. Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî Ebû's-Şeyh, *Tabakâtü'l-muhaddisin bi İsbahân ve'l-vâridine aleyhâ*, ed. Abdülgafûr Abdülhak el-Belûşî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1412), 3/54.

¹¹ Bk. Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400), 19/47.

¹² Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-Ebû Nuaym İsfahânî, *Târîhu İsbahân*, ed. Seyyid Kisrevî Hasan (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410), 2/62; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422), 12/29.

¹³ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb* (Dekken: Matba'atü Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1325), 7/16.

¹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/606; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/93.

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1388), 7/343.

¹⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-Zehabî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübî's-Sitte*, thk. Muhammed 'Avvâme ve Ahmed Muhammed Nemir Hatîb (Cidde: Dâru'l-Kible, 1413), 1/427; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 3/463.

¹⁷ Mübârek'in Vâsıt'a üç fersah uzaklığında olduğu ifade edilmektedir. Detaylı bilgi için bk. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1995), 5/50-51.

¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/240; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 3/463.

¹⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/427.

²⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/17.

²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/47; 28/71.

²² Sa'd b. İbrâhim'in künyesi için bk. İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 3/462.

söylenbilir. Kardeşlerin en büyüğünün Abdullah²³ olup Ahmed'in de Abdullah ve Ubeydullah'tan küçük²⁴ olduğu belirtilmektedir.

Aile hayatı ve evlilikleri tam olarak bilinmese de Muhammed adında bir oğlu olduğu bilinmektedir.²⁵ Ebü'l-Fazl künyesini almış olması Fazl isminde bir çocuğu olduğunu düşündürse de böyle bir oğlunun olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ubeydullah babası gibi bir süre kadılık yapmıştır. İki defa İsfahan kadılığına atanmıştır. İsfahan'a Hasan b. İshâk el-'Attâr el-Bağdâdî (ö. 272/885) ile beraber gitmiştir.²⁶ Buradaki kadılığı esnasında verdiği bazı hükümler sebebiyle şehrin valisi Abdullah b. Hasan el-Hemedânî (ö. 254/868) ile araları açılmıştır. Abdullah b. Hasan da onun azledilmesi için uğraşmıştır. Bunun için Abdullah b. Hasan yüklü miktarda ödeme yaptığı ve bu iş için yüz milyon,²⁷ bir milyon²⁸ ve bin²⁹ dirhem gibi çok farklı rakamlarla ifade edilen para harcadığı zikredilmektedir. Abdullah b. Hasan'ın yürüttüğü bu faaliyetlerden 100 kadar kişinin haberdar olduğu; fakat onların Abdullah b. Hasan'a yakın durmak için Ubeydullah'ın lehine şahitlik etmediği kaydedilir. Hatta bu işten nemalanan kişilerin yılın altı ayında, her gün Abdullah b. Hasan'ın evine geldiği ve Abdullah'ın da onların, çocuklarının ve bineklerinin ihtiyaçlarını karşıladığı bildirilir. Abdullah b. Hasan'ın çalışmaları neticesinde Ubeydullah azledilmiş ve Bağdat'a dönmüştür. Bir süre sonra tekrar İsfahan'a kadı olarak görevlendirilmiştir. Fakat kısa zaman içerisinde azledildiğine dair mektup gelmiştir.³⁰

221 yılında Mu'tasım (218-227/833-842) tarafından inşa edilen Sâmerâ³¹ şehrinde ikamet ettiği belirtilmektedir.³² Yukarıda verilen bilgiler de dikkate alındığında en azından 221 yılına kadar Bağdat'ta yaşadığı söylenebilir.

1.3. Hocaları

Ubeydullah b. Sa'd'ın çok sayıda hocası bulunmaktadır. Babası Sa'd b. İbrâhim, amcası Ya'kûb b. İbrâhim, Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb (ö. 209/824),³³ Süleymân b. Dâvûd el-Hâşimî (ö. 219/834), Ahmed b. Hanbel, Hârûn b. Ma'rûf el-Mervezî (ö. 231/846), Yûnus b. Muhammed el-Müeddib (ö. 208/823), Amr b. Osmân er-Rakkî (ö. 219/834) ve Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821) bunların önde gelenlerindedir.³⁴

1.4. Öğrencileri

Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915), Ebü'l-Kâsım el-Begavî (ö. 317/929), Mehâmilî (ö. 330/942), İbn Ebû Âsım (ö. 287/900), İbn Ebû Hâtım (ö. 327/938), Taberî (ö. 310/923) ve İbn Huzeyme (ö. 311/924) gibi meşhur talebeleri ondan rivayet nakletmektedir.³⁵

²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/17.

²⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 71/140.

²⁵ Meselâ bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 3/295.

²⁶ Bu bilgi için bk. Ebû Nuaym İsfahânî, *İsbahân*, 1/308.

²⁷ Bk. Ebû Nuaym İsfahânî, *İsbahân*, 2/62.

²⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beirut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1424), 6/120.

²⁹ Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekrî Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'ir-ricâl*, thk. Ebû Abdurrahman 'Âdil b. Muhammed vd. (el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1422), 9/22.

³⁰ Ebû's-Şeyh, *Tabakâtü'l-muhaddisîn*, 3/54; Ebû Nuaym İsfahânî, *İsbahân*, 2/62; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/48; Zehebî, *Târîh*, 6/119-120.

³¹ Meselâ bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk ve sılatü tarihi't-Taberî*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1387), 9/17-18; Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/174.

³² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/47.

³³ Bk. Ebü'l-Kâsım Alf b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, thk. Amr b. Garâme el-'Amrî (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1415), 39/449.

³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/47.

³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/47-48.

2. İLMÎ KİŞİLİĞİ

2.1. Kıraat

Kıraatta otorite kabul edilen İbnü'l-Cezerî'ye (ö. 833/1429) göre Ubeydullah b. Sa'd güvenilir bir kıraat hocasıdır. Ubeydullah amcası Ya'kûb b. İbrâhim'den meşhur yedi kıraat imamlarından Nâfi' b. Abdurrahman'ın kıraatini rivayet etmiştir. Ya'kûb b. İbrâhim Nâfi'in kıraatinin rivayet hakkını Kur'ân'ın yarısını ondan dinleyerek (semâ) ve yarısını da ona okuyarak (arz) elde etmiştir. Ubeydullah'tan da bu kıraati Hasan b. Muhammed b. Dekke el-İsfahânî (ö. 314/926), Osmân b. Ca'fer el-Lebbân (ö. 324/936) ve Muhammed b. Ahmed el-Mukaddemî (ö. 301/914) almıştır.³⁶

2.2. Fıkıh

Ubeydullah b. Sa'd'ın İsfahan'da kadılık yapması³⁷ onun fıkıh alanında bu görevi yerine getirecek kadar bilgili olduğunu göstermektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere babası Sa'd b. İbrâhim'in çeşitli yerlerde kadılık yapması da onun fıkıhı özellikle babasından tahsil etmiş olabileceğini akla getirmektedir.

2.3. Hadis

Ubeydullah b. Sa'd hadiste 11. tabakadan,³⁸ sika bir ravi olarak kabul edilmektedir.³⁹ Buhârî,⁴⁰ Ebû Dâvûd,⁴¹ Tirmizî,⁴² Nesâî,⁴³ İbn Ebû Âsım,⁴⁴ İbn Huzeyme⁴⁵ ve Mehâmilî⁴⁶ gibi meşhur muhaddisler de eserlerinde onun rivayetlerine yer vermektedir.

2.4. Siyer ve İslâm Tarihi

Yukarıda işaret edildiği üzere İbrâhim b. Sa'd, İbn İshâk'ın *Sîret*'inin meşhur ravilerindedir.⁴⁷ İbrâhim b. Sa'd'ın rivayet ettiği *Sîret* nüshasını dinleyenler arasında oğulları Ya'kûb b. İbrâhim ve Sa'd b. İbrâhim bulunmaktadır. Ubeydullah b. Sa'd da dedesi İbrâhim b. Sa'd'ın *Sîret* nüshasını amcası Ya'kûb b. İbrâhim'den dinlemiştir.⁴⁸ Ubeydullah'ın amcasından naklettiği bu nüshanın hicrî VII. yüzyıla kadar tedavülde kaldığı tespit edilmiştir. Ziyâeddin el-Makdisî, *el-Evvel min târihi Muhammed b. İshâk* adlı eseri Muhibüddîn İsmail b. Ömer el-Makdisî'nin (ö. 613/1216) Ebü'l-Mecd Zâhir b. Ebû Tâhir Ahmed es-Sekaffî'nin (ö. 607/1211) huzurunda okuması vesilesiyle dinlemiştir. Eserin Ziyâeddin'e ulaşan senedi, mübteda kısmından muntaha kısmına doğru şu şekildedir: Ebü'l-Mecd Zâhir b. Ebû Tâhir es-Sekaffî > Ebü'l-Ferec Saîd b. Ebû Recâ' es-Sayrafi el-İsfahânî (ö. 532/1137), Ebü'l-Feth İsmâil b. Fazl b. Ahmed es-Serrâc el-Mukri' (ö. 524/1130) ve Ca'fer b. Abdülvâhid es-Sekaffî el-İsfahânî (ö. 523/1129) > Ebû Tâhir Ahmed b. Mahmûd es-Sekaffî (ö. 455/1063) > Ebû Bekir

³⁶ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*, thk. Gotthelf Bergstraesser (Mektebetü İbni Teymiyye, 1351), 1/487.

³⁷ Mesela bk. Zehebî, *Târîh*, 6/119-120.

³⁸ Bk. Ekrem b. Muhammed Ziyâde el-Eserî el-Fâlûcî, *Mu'cemü şüyûhi't-Taberî ellezîne ravâ 'anhüm fî kütübihî'l-müsnedeti'l-matbû'a* (Ürdün-Kahire: ed-Dâru'l-Eseriyye - Dâru İbn Affân, 1426), 341.

³⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/680; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 7/16.

⁴⁰ Meselâ bk. Buhârî, "Büyü", 78 (3/74).

⁴¹ Meselâ bk. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Saydâ - Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), "Talâk", 8 (2/258-259).

⁴² Meselâ bk. Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Edeb", 63 (4/429).

⁴³ Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, ed. Hasan Abdülmünim Şiblî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 6/330.

⁴⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî İbn Ebû Âsım, *el-Âhâd ve'l-mesânî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire (Riyad: Dâru'r-Râye, 1411), 1/94.

⁴⁵ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1424), 1/325.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Hüseyin b. İsmâil b. Muhammed el-Mehâmilî ed-Dabbî el-Bağdâdî Mehâmilî, *el-Emâlî rivâyetü İbn Mehâdî el-Fârisî*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 1427), 57.

⁴⁷ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürçânî İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'r-ricâl*, thk. Ahmed Âdil Abdülmecîd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418), 7/270.

⁴⁸ Tarâbîşî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk*, 85.

Muhammed b. İbrâhim el-Mukri' (ö. 381/991) > Ebü't-Tayyib Muhammed b. Ca'fer el-Menbicî > Ubeydullah b. Sa'd > Ya'kûb b. İbrâhim > İbrâhim b. Sa'd > İbn İshâk. Eserin sonunun Hz. Hasan'ın başı hakkında olduğu ve Ubeydullah'ın nüshaya ilavede bulunduğu belirtilmektedir.⁴⁹ Bu nüshanın Ziyâeddin el-Makdisî'den bir süre önce yaşan İbn Asâkir'e de ulaştığı anlaşılmaktadır. Zira İbn Asâkir'in Ubeydullah b. Sa'd'a ulaşan senedi, Ziyâeddin el-Makdisî'nin senediyle Ahmed b. Mahmûd es-Sekaffî'de birleşmektedir. İbn Asâkir bu ortak raviye Ümmü'l-Behâ Fâtıma bint Muhammed b. Ahmed el-İsfahâniyye (ö. 539/1145) vasıtasıyla ulaşmaktadır.⁵⁰ Ayrıca aşağıda geleceği üzere Ubeydullah'ın siyer ve diğer dönemlerle alakalı Ya'kûb b. İbrâhim > İbrâhim b. Sa'd > İbn İshâk senedli rivayetleri hicrî III, IV ve V. yüzyıllarda telif edilen eserlerde yer almıştır.

Meşhur tarihçi Taberî'nin hocalarından olan Ubeydullah'ın Seyf b. Ömer et-Temîmî'nin eserlerini naklettiği belirtilmektedir.⁵¹ Seyf b. Ömer, Taberî'nin *Târîh*'inin önemli kaynaklarından. Taberî *Târîh*'inde Seyf'in eserlerinden rivayet naklederken çoğunlukla Serî b. Yahyâ et-Temîmî el-Kûfî (ö. 274/887) > Şuayb b. İbrâhim et-Temîmî el-Kûfî (ö. ?) senedini kullanmaktadır. Bununla beraber Seyf'in 62 rivayetini Ubeydullah b. Sa'd > Ya'kûb b. İbrâhim senediyle vermektedir.⁵² Bunun yanında Ubeydullah aşağıda görüleceği üzere Abbâsîler'in ilk dönemine kadarki sürece dair senedde İbn İshâk ve Seyf'in yer almadığı çok sayıda rivayet nakletmektedir. Dolayısıyla Ubeydullah'ın hem siyer hem de ilk dönem İslâm tarihi için önemli bir âlim olduğu anlaşılmaktadır.

3. ESERLERİ

Kaynaklarda Ubeydullah b. Sa'd'a nispet edilen herhangi bir eser tespit edilememiştir. Bununla beraber o, telif hareketinin yoğun olduğu hicrî II. asrın sonu ve III. asrın başında yaşamıştır. Bu nokta dikkate alınarak kıraat, hadis ve siyer gibi alanlarda önemli bir konumda olan Ubeydullah'ın eseri veya eserleri olduğu düşünülmektedir. En azından amcası Ya'kûb b. İbrâhim'den naklettiği *Sîretü İbn İshâk*'a yaptığı ilaveler dikkate alınarak *Sîret*'in ona nispet edilmesi mümkündür.⁵³ Çünkü bu husus, bazı araştırmacıların belirttiği üzere o dönemlerde yaşayan ilk siyer ravi ve yazarlarının öne çıkan bir özelliğidir.⁵⁴

4. VEFATI

Genel kanaate göre Ubeydullah b. Sa'd 1 Zilhicce 260/874 senesinde vefat etmiştir.⁵⁵ Bunun yanında 262/875-76 yılı ve Şaban 260/874 tarihi de vefat tarihi olarak zikredilmektedir.⁵⁶

5. TARİHİ RİVAYETLERİ ÜZERİNE

5.1. Kaynakları

Ubeydullah b. Sa'd'ın tarihle alakalı rivayetleri birçok farklı hocasından gelmektedir. Hocalarından rivayetleri naklederken çoğunlukla *ahberanâ*,⁵⁷ *haddesenâ*⁵⁸ ve *haddesenî*,⁵⁹ nadiren *ahberanî*,⁶⁰ *nebbenâ*,⁶¹ *enbeenâ*,⁶² *beleğanî*,⁶³

⁴⁹ Bk. Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Ziyâeddin el-Makdisî, *Sebetü mesmû'âti'l-İmâm el-Hâfız Ziyâeddîn Muhammed b. Abdilvâhid el-Makdisî*, thk. Muhammed Mutî' el-Hâfız (Dübe: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1419), 57. Ayrıca bk. Tarâbişî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk*, 90.

⁵⁰ Meselâ bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 3/72-73.

⁵¹ Seyf b. Ömer, *Kitâbü'r-Ridde*, 33.

⁵² Meselâ bk. Taberî, *Târîh*, 3/184-185.

⁵³ Meselâ bk. Tarâbişî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk*, 85-92.

⁵⁴ Bk. Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, 2008), 90.

⁵⁵ Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/30.

⁵⁶ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-kemâl*, 9/21, 22.

⁵⁷ Meselâ bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 3/115; Taberî, *Târîh*, 3/187, 236.

⁵⁸ Meselâ bk. Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/330, 386; İbn Asâkir, *Târîh*, 10/286.

⁵⁹ Meselâ bk. Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/637; İbn Asâkir, *Târîh*, 20/219; Taberî, *Târîh*, 3/184.

⁶⁰ Meselâ bk. Taberî, *Târîh*, 3/186, 207, 227.

⁶¹ Meselâ bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 3/55.

ذکر/zekera,⁶⁴ عن/'an⁶⁵ ve قال/kâle⁶⁶ tahammül sîgalarını kullanmaktadır. Bu da Ubeydullah'ın rivayet naklinde titiz davrandığına işaret etmektedir. Hocalarının isimleri ve rivayet sayısı şu şekildedir:

1. Sa'd b. İbrâhim: 50 rivayet,
2. Kesîr b. Hişâm (ö. 207/822-23): 1 rivayet,
3. Ya'kûb b. İbrâhim: 239 rivayet,
4. Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb: 2 rivayet,
5. Hüseyin b. Muhammed el-Mervezî (ö. 213/828): 3 rivayet,
6. Mu'âviye b. Amr el-Ezdî (ö. 214/829): 4 rivayet,
7. Mekki b. İbrâhim (ö. 215/830): 1 rivayet,
8. Süreyc b. Nu'mân el-Cevherî (ö. 217/833): 1 rivayet,
9. Süleymân b. Dâvûd el-Hâşimî: 1 rivayet,
10. Nûh b. Yezîd el-Müeddib (ö. 211-220/826-35 arası): 1 rivayet,
11. Hâlid b. Hıdâş el-Ezdî el-Basrî (ö. 223/838): 1 rivayet,
12. Saîd b. Süleyman ed-Dabbî (ö. 225/839): 1 rivayet,
13. Heysem b. Hârice (ö. 227/841): 5 rivayet,
14. İbn Âişe: Ubeydullah b. Muhammed b. Âişe et-Teymî (ö. 228/843): 1 rivayet,
15. Hârûn b. Ma'rûf: 10 rivayet,
16. Ebû Sâlih Hakem b. Mûsâ (ö. 232/846): 1 rivayet,
17. Ali b. Bahr el-Bağdâdî (ö. 234/848): 1 rivayet,
18. Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî (ö. 235/850): 1 rivayet,
19. İbrâhim b. Münzir el-Hizâmî (ö. 236/850): 3 rivayet,
20. Mus'ab b. Abdullâh ez-Zübeyrî (ö. 236/851): 1 rivayet,
21. Mahmûd b. Gaylân el-Adevî (ö. 237/852): 1 rivayet,
22. Ahmed b. Hanbel: 15 rivayet,
23. İbrâhim b. Sa'd b. İbrâhim ez-Zührî (ö. ?): 1 rivayet.

Ya'kûb b. İbrâhim, Sa'd b. İbrâhim, Hârûn b. Ma'rûf, Heysem b. Hârice ve Ahmed b. Hanbel Ubeydullah b. Sa'd'ın siyer ve tarih rivayetlerini naklettiği 23 hocasından önde gelenlerindedir. Ubeydullah, siyer ve diğer dönemlere dair babası Sa'd b. İbrâhim ve amcası Ya'kûb b. İbrâhim dışındaki hocalarından 56 rivayet nakletmektedir.⁶⁷ Ubeydullah, sadece amcası Ya'kûb b. İbrâhim'den 226 siyer ve tarih rivayeti aktarmaktadır. Bunlar arasında Ubeydullah'ın sadece Ya'kûb b. İbrâhim'den nakledip senesinde İbn İshâk bulunmayan rivayet sayısı 105'tir. Bunun 62'si Seyf b. Ömer'in rivayetidir. Ayrıca Ubeydullah bazı rivayetleri babası Sa'd'dan semâ yoluyla almış ve amcası Ya'kûb b. İbrâhim'e arz etmiştir. Ubeydullah'ın 13 tarih rivayeti bu şekilde nakledilmiştir.⁶⁸ 37 rivayeti de sadece babası

⁶² Meselâ bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 3/60, 145, 176.

⁶³ Meselâ bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 25/281; 29/104, 309.

⁶⁴ Meselâ bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 19/352.

⁶⁵ Meselâ bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 3/99; 70/143.

⁶⁶ Meselâ bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 60/22.

⁶⁷ Meselâ bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 7/37; 19/341.

⁶⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 26/441-442; 29/345; 36/372; 37/133; 39/206; 40/23; 45/139-140; 46/329, 348-349; 49/6; 58/249; 63/170; 64/122.

Sa'd'dan rivayet etmiştir.⁶⁹ Velhasıl Ubeydullah'ın rivayetlerinin büyük çoğunluğu amcası Ya'kûb b. İbrâhim'den ve babası Sa'd b. İbrâhim'den gelmektedir.

Ubeydullah b. Sa'd genellikle naklettiği rivayetlerin kaynağını belirtmektedir. Tekrarlar dâhil bu tarz 346 (tekrarsız 335) rivayeti tespit edilmiştir. Fakat bazı rivayetlerin senedi kendisinde son bulmakta; yani münkatı' olarak nakledilmektedir. Bu şekilde ikisi *Tehzîbü'l-Kemâl*'de⁷⁰ ve 18'i *Târîhu Medîneti Dımaşk*'ta olmak üzere 20 rivayeti belirlenmiştir. Bu rivayetlerin ikisi önce verilen rivayetin zevâidi şeklindedir. İki rivayet de Ya'kûb b. İbrâhim > İbrâhim b. Sa'd > İbn İshâk senedlidir. Bu rivayetlerin biri Abdullah b. Selâm'ın vefat tarihi,⁷¹ diğeri de Safvân b. Süleym'in vefat tarihi⁷² hakkındadır. Bununla aynı zamanda Ubeydullah'ın naklettiği *Sîret* nüshasına ilavelerde bulunduğunu anlaşılmalı ve onun da bir siyer veya tarih müellifi kabul edilebileceğini göstermektedir.

5.2. Rivayetlerini Nakleden Öğrencileri

Çalışmada tespit edilen Ubeydullah'ın rivayetlerini nakleden 20 ravi bulunmaktadır. Bunların önemli bir kısmı tefsir, hadis ve tarih gibi sahalarda meşhur olup eser sahibidir: İbn Şebbe (ö. 262/876), Fesevî (ö. 277/890), Bezzâr (ö. 292/905), Nesâî, Taberî, Muhammed b. İshâk es-Serrâc (ö. 313/925), İbn Huzeyme (ö. 311/924) ve Ebü'l-Kâsım el-Begavî bunlardandır. Söz konusu öğrencileri ve rivayet sayıları şu şekildedir:

1. İbn Şebbe: 1 rivayet,
2. Fesevî: 3 rivayet,
3. Amr b. Ahmed en-Nuhhâs el-'Ammî el-Mısrî (ö. 288/900-01?): 1 rivayet,
4. Bezzâr: 2 rivayet,
5. Nesâî: 5 rivayet,
6. Ebû Hafs Amr b. Bişr en-Nisâbü'rî eş-Şâmâtî (ö. 301-310/913-922 arası): 1 rivayet,
7. Taberî: 64 rivayet,⁷³
8. Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ et-Tüsterî (ö. 310/923): 1 rivayet,
9. İbn Huzeyme: 2 rivayet,
10. Muhammed b. İshâk es-Serrâc: 9 rivayet,
11. Ebû Abdullah Muhammed b. Nasr el-Mervezî (ö. 315/927): 1 rivayet,
12. Ebü'l-Kâsım el-Begavî: 2 rivayet,
13. Ebû Muhammed Yahyâ b. Muhammed b. Sâid (ö. 318/930): 3 rivayet,
14. İbnü'l-Bâgandî Ebû Zer Ahmed b. Muhammed el-Bâgandî (ö. 326/937): 1 rivayet,
15. İbn Ebû Hâtım er-Râzî: 1 rivayet,
16. Mehâmilî: 1 rivayet,
17. Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb es-Sedûsî eş-Şeybî (ö. 331/942): 2 rivayet,
18. Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. Leys er-Râzî (ö. ?): 1 rivayet,
19. Muhammed b. Ca'fer el-Menbicî: 236 rivayet,
20. Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Ahmed ez-Zührî (ö. ?): 1 rivayet

⁶⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 6/151; 7/259-260; 10/151, 268; 12/197; 21/126, 216, 349; 29/345; 30/23, 453; 32/120; 34/330, 441; 35/50, 402; 36/296-297; 37/128, 165, 249; 38/266, 341; 44/477; 45/265, 355, 374; 46/45; 48/300; 57/255; 58/30, 32-33; 59/148, 240; 63/175, 186; 65/233, 310.

⁷⁰ Bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/39; 33/118.

⁷¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 29/104.

⁷² İbn Asâkir, *Târîh*, 24/137.

⁷³ 64 rivayetin 62'si Seyf b. Ömer'in rivayetidir. Kalan iki rivayetin biri Ubeydullah b. Sa'd > Ya'kûb b. İbrâhim > İbrâhim b. Sa'd, diğeri de Ubeydullah b. Sa'd > Ya'kûb b. İbrâhim > Şerîk b. Abdullah senedlidir.

Ubeydullah'ın tekrarlar dâhil yukarıda verilen öğrencileri tarafından 335 rivayeti nakledilmiştir. Bu rivayetlerin 236'sı bir süre tedavülde kalan *Sîret* nüshasının ravisi Muhammed b. Ca'fer el-Menbicî'den ve 64'ü ise *Târîh*'inde Seyf'in eserlerinden nakillerde bulunan Taberî'den gelmektedir.

5.3. Rivayetlerinin İçeriği

5.3.1. İbn İshâk Rivayetlerinin İçeriği

Çalışmada, Ubeydullah b. Sa'd'ın siyer ve İslâm tarihine dair tespit edilen tekrarsız 355 rivayetin önemli bir kısmını teşkil eden 111 rivayet İbn İshâk'tan gelmektedir. Ubeydullah bahsedilen İbn İshâk rivayetlerine Ya'kûb b. İbrâhim>İbrâhim b. Sa'd senediyle ulaşmaktadır.⁷⁴

Ubeydullah b. Sa'd'ın tarihle alakalı naklettiği İbn İshâk rivayetlerinin hemen hemen yarısı siyer, önemli bir kısmı sahâbî ve tâbîî ravilerin isimleri, künyeleri, lakapları, nesepleri, vefat tarihleri, mevlâ olma durumu, görüştüğü önemli kişiler vb. şahsî bilgileri; azımsanmayacak sayıda rivayet Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemleri; birer rivayet Hz. Osman ve Hz. Ali devri; geri kalan rivayetler de Abdülmelik b. Mervân ve Ömer b. Abdülazîz dönemi ile alakalı kayıt ve bilgiler içermektedir. Ubeydullah'ın rivayetlerinin konuları şöyle sıralanabilir:

Siyer:

Abdülmuttalib'in çocukları,⁷⁵ Resûlullah'ın doğumu⁷⁶ ve nesebi,⁷⁷ Âmine bint Vehb ve Abdülmuttalib'in vefatı,⁷⁸ Resûlullah'ın çocukları, Hz. Hatice ve Ebû Tâlib'in vefatı,⁷⁹ Kur'ân'ı açıktan ilk okuyan,⁸⁰ Birinci Akabe Biatı,⁸¹ Kays b. Ebû Sa'sa'a el-Ensârî⁸² ve Muâz b. Cebel'in II. Akabe Biatı'na katılımı,⁸³ Resûlullah'ın hicretinin tarihi,⁸⁴ Hicret esnasında Resûlullah'ın yaşı,⁸⁵ Abdullah b. Selâm ve bazı Yahudilerin müslüman oluşu,⁸⁶ Benî Kurayza ve Nadîr arasındaki diyet meselesi⁸⁷ ve ilk ezan,⁸⁸ Beşîr b. Sa'd,⁸⁹ Şücâ' b. Vehb el-Esedî, Uke b. Vehb el-Esedî,⁹⁰ İyâz b. Züheyr,⁹¹ Hz. Osman,⁹² Abdullah b. Mes'ûd,⁹³ Talha b. Ubeydullah,⁹⁴ Bilal-i

⁷⁴ Ubeydullah Abdullah b. Zübeyr'in vefatı ve defni ile alakalı İbn İshâk'ın bir rivayetini de başka bir senedle elde etmiştir. Bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 28/254. Rivayeti Zehebî bazı eserlerinde kullanmıştır. Meselâ bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, ed. Suayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401), 3/379.

⁷⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 3/114-115. Rivayetin bir kısmını krş. Taberî, *Târîh*, 2/239. Diğer kısmını krş. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebevîyye (el-Mektebetü's-şâmile)*, thk. Mustafa es-Sekkâ, İbrâhim el-Ebyârî, Abdülhafız Şelebi (Kahire: Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1375), 1/169.

⁷⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 3/72-73. Krş. Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398), 48; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/159; Taberî, *Târîh*, 2/155.

⁷⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 3/55. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-4.

⁷⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 3/81-82. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/158, 168, 169, 179; Taberî, *Târîh*, 2/165, 166, 277.

⁷⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 3/142. Krş. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 82; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/190-191; Taberî, *Târîh*, 2/281.

⁸⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 33/75. Krş. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 186; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/314; Taberî, *Târîh*, 2/334.

⁸¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 26/187. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/454; Taberî, *Târîh*, 2/368.

⁸² İbn Asâkir, *Târîh*, 49/472. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/458.

⁸³ İbn Asâkir, *Târîh*, 58/455. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/463-464; Taberî, *Târîh*, 4/60.

⁸⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 1/47. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/590; Taberî, *Târîh*, 2/393.

⁸⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 12/382, 383. Krş. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 84; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/159.

⁸⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 29/103. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/515; Taberî, *Târîh*, 11/675.

⁸⁷ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/330. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/566.

⁸⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424), 1/575. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/508-509.

⁸⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 10/286. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/691.

⁹⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 73/145. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/679.

⁹¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 47/274. İbrâhim b. Sa'd tarihi için bk. Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412), 3/1233. Yûnus b. Bukeyr tarihi için bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 47/274.

⁹² İbn Asâkir, *Târîh*, 39/34-35. Krş. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 223; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/678-679.

⁹³ İbn Asâkir, *Târîh*, 33/77. Krş. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 225; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/325, 681.

Habeşî,⁹⁵ Kays b. Ebû Sa'sa'a el-Ensârî,⁹⁶ Süveybit b. Sa'd b. Harmele,⁹⁷ Mikdâd b. Amr,⁹⁸ Muâz b. Cebel,⁹⁹ Hz. Ömer,¹⁰⁰ Umâre b. Sâbit/Hazm,¹⁰¹ Hz. Ali,¹⁰² Abdullah b. Revâha,¹⁰³ Âmir b. Rebî'a,¹⁰⁴ Suheyb-i Rûmî,¹⁰⁵ Sa'd b. Ebû Vakkâs,¹⁰⁶ Ebû Talha,¹⁰⁷ Zeyd b. Hârise,¹⁰⁸ Zübeyr b. Avvâm,¹⁰⁹ Ebû Eyyûb el-Ensârî,¹¹⁰ Muhammed b. Mesleme,¹¹¹ Ebû Ubeyde b. Cerrâh,¹¹² Saîd b. Zeyd,¹¹³ Hz. Ebû Bekir,¹¹⁴ Abdurrahman b. Avf¹¹⁵ ve Katâde b. Nu'mân el-Ensârî'nin¹¹⁶ Bedir'e katılışı, Zâtürrikâ' Gazvesi,¹¹⁷ Hz. Peygamber'in annesinin kabrini ziyareti,¹¹⁸ Amr b. Âs ve Hâlid b. Velîd'in müslüman olması,¹¹⁹ Muâviye b. Hayde'nin temsilci olarak Medine'ye gelmesi,¹²⁰ İlä Hâdisesi,¹²¹ Tebük Gazvesi,¹²² İbrâhim'in vefatı,¹²³ güneş tutulması,¹²⁴ Cüheyne kabilesine mektup gönderilmesi,¹²⁵ Resûlullah'ın vefatı¹²⁶ ve beşerî bir yönüdür.¹²⁷

⁹⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 25/67-68. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/682.

⁹⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 10/434. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/682.

⁹⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 49/472. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/458.

⁹⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 72/330. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/680.

⁹⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 60/158. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/681.

⁹⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 58/396. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/463-464, 699.

¹⁰⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 44/53-54. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/683.

¹⁰¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 43/307. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/702.

¹⁰² İbn Asâkir, *Târîh*, 42/70-71. Krş. Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyar el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398), 139; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/245, 677; Taberî, *Târîh*, 2/312.

¹⁰³ İbn Asâkir, *Târîh*, 28/109. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/691.

¹⁰⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 25/325. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/684.

¹⁰⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 24/233-234. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/682.

¹⁰⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 20/288-289. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/681.

¹⁰⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 19/393-394. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/704.

¹⁰⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 19/358. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/678.

¹⁰⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 18/355. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/680.

¹¹⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 16/36. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/701.

¹¹¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 55/266. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/686.

¹¹² İbn Asâkir, *Târîh*, 25/445. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/685.

¹¹³ İbn Asâkir, *Târîh*, 21/64. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/684.

¹¹⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 30/95. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/682.

¹¹⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 35/255. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/680-681.

¹¹⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 49/278. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/687.

¹¹⁷ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/367. Rivayeti aynı senedle Ahmed b. Hanbel nakletmektedir. Bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 4/212.

¹¹⁸ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. İvezullah b. Muhammed vd. (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415), 5/147-148. Rivayeti aynı senedle Ahmed b. Hanbel nakletmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38/122.

¹¹⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 16/226. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/276-278; Taberî, *Târîh*, 3/29-31.

¹²⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/129.

¹²¹ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Bezzâz Ebû Bekir eş-Şâfî, *el-Fevâid/el-Gaylâniyyât*, ed. Hilmi Kâmil Es'ad Abdülhâdî (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1417), 2/763. Bu rivayeti aynı senedle Ebû Nuaym el-İsfahânî nakletmektedir. Bk. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'* (Kahire -Beyrut: Mektebetü'l-Hâncî - Dâru'l-Fikr, 1416), 10/219.

¹²² Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/427. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/520; Taberî, *Târîh*, 3/104.

¹²³ İbn Asâkir, *Târîh*, 3/145. Krş. İbn İshâk, *Sîret*, 270.

¹²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411), 1/482. Bununla beraber rivayet aynı senedle Ebû Dâvûd, Bezzâr ve Beyhakî tarafından nakledilmiştir. Bk. Ebû Dâvûd, "Salât", 262 (1/309); Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî Bezzâr, *Müsned*, thk. Mahfuzurrahmân Zeynullah vd. (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988), 4/281-282; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/466.

¹²⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/320-321. Bu rivayet hadis kaynaklarında aynı senedle nakledilmektedir. Mesela bk. Tirmizî, "Libâs", 7 (3/343-344); Ebû Dâvûd, "Libâs", 39 (4/67).

¹²⁶ Bezzâr, *Müsned*, 11/347. İbn İshâk'ın farklı bir şeyhinden naklettiği benzer bir rivayet için bk. Bk. Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 3/614.

¹²⁷ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût (Cidde, 1399), 2/638; Ebû Muhammed Abdillâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî Ebû's-Şeyh, *Ahlâku'n-nebî ve âdâbüh*, ed. Sâlih b. Muhammed el-Veniyyân (Riyad: Dâru'l-Müslim, 1418), 1/519; İbn Asâkir, *Târîh*, 4/63. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/48; Taberî, *Târîh*, 2/480.

Dört Halife Dönemi:

Fetihlere gönderilen komutanlar,¹²⁸ Aynüttemr'in fethi,¹²⁹ Ecnâdeyn Savaşı,¹³⁰ Mercisuffer Savaşı,¹³¹ Fazl b. Abbas'ın nesebi ve Mercisuffer'de şehadeti,¹³² Hz. Ebû Bekir'in vefatı ve nesebi,¹³³ Fihl Savaşı,¹³⁴ Dımaşk'ın fethi,¹³⁵ İkrime b. Ebû Cehil'in Dımaşk'ın fethinde şehit oluşu,¹³⁶ Hz. Ömer'in Recm âyeti ile alakalı hutbesi,¹³⁷ Hz. Osman'ın kabri¹³⁸ ve Hz. Ali devri fitne olayları ile alakalı Resûlullah'ın bir hadisidir.¹³⁹

Emevîler:

Abdullah b. Zübeyr'in vefatı,¹⁴⁰ İbnü'z-Zübeyr'in ölümünden sonra Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'in Abdülmelik b. Mervân'ın huzuruna gelmesi,¹⁴¹ Ömer b. Abdülazîz'in Mühürdârı: Nuaym b. Selâme el-Himyeri,¹⁴² Muhammed b. Süveyd el-Kuraşî'nin (ö. 101-09/719-27?) Tâif valiliği¹⁴³ ve Ebû Bekir b. Amr b. Hazm'ın (ö. 120/738?) Medine valiliğidir.¹⁴⁴

Tâbiîn Hakkında Çeşitli Bilgiler:

Mücâhid b. Cebr'in babasının adı hakkında bir mütalaa,¹⁴⁵ Ya'kûb b. Utbe b. Mugîre'nin takva sahibi ve zekât hususunda danışılan kişilerden olması,¹⁴⁶ Hasîf b. Abdurrahman el-Cezerî el-Harrânî'nin (ö. 137/754-55) salih bir kişi olup Cezîre ehlinde olması,¹⁴⁷ İsmâil b. Hakîm'in Âl-i Zübeyr'in mevlâsı olması,¹⁴⁸ Eyyûb b. Mûsâ'nın nesebinin Eyyûb b. Mûsâ b. Amr b. Saîd el-Eşdak b. Âs şeklinde olması,¹⁴⁹ Safvân b. Süleym'in babası Süleym'in Humejd b.

¹²⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 2/68-69. Krş. Taberî, *Târîh*, 3/387.

¹²⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 9/178-179; 15/174; 33/418. Krş. Taberî, *Târîh*, 3/415.

¹³⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 2/101. Krş. Taberî, *Târîh*, 3/417-418.

¹³¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 48/333. Rivayetin bir kısmı Seleme b. Fazl tarikiyle İbn Ebû Hayseme tarafından nakledilmektedir. Bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî İbn Ebû Hayseme, *et-Târîhu'l-kebir es-Sifri's-sâni*, thk. Salâh b. Fethî Helel (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1427), 2/740.

¹³² Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 3/308. Rivayetin bir kısmı Seleme b. Fazl tarikiyle İbn Ebû Hayseme tarafından nakledilmektedir. Bk. İbn Ebû Hayseme, *et-Târîhu'l-kebir es-Sifri's-sâni*, 2/740.

¹³³ İbn Asâkir, *Târîh*, 30/12, 451. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/12, 249, 682; Taberî, *Târîh*, 3/418.

¹³⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 2/100. Krş. Taberî, *Târîh*, 3/434-435.

¹³⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 2/111. Krş. Taberî, *Târîh*, 3/435.

¹³⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 41/72. Rivayet doğrudan İbn İshâk'tan naklen İbn Abdülber tarafından nakledilmektedir. Bk. İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 3/1083.

¹³⁷ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/412. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/657-660.

¹³⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 15/395. Bu rivayet aynı sened ve metinle Fesevî tarafından nakledilmektedir. Bk. Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân (Cüvân) el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ 'Umerî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1401), 1/567.

¹³⁹ Bezzâr, *Müsned*, 3/70. Rivayet hadis kaynaklarında aynı sened ve metinle bulunmaktadır. Meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/111-112; Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Ebû Ya'lâ Mevsilî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn, 1404), 1/302.

¹⁴⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 28/250.

¹⁴¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 52/186-187. Rivayetin Seleme b. Fazl tarihi aynı metinle İbn Ebû Hayseme tarafından nakledilmektedir. Bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî İbn Ebû Hayseme, *et-Târîhu'l-kebir*, thk. Salâh b. Fethî Helel (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1427), 2/168.

¹⁴² İbn Asâkir, *Târîh*, 62/173. Rivayetin içerdiği bilgi kaynaklarda yer alır. Mesela bk. Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Ta'cîlü'l-menfe'a bi-zevâ'idü ricâli'l-e'immeti'l-erbe'a* (Beirut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1416), 2/311.

¹⁴³ İbn Asâkir, *Târîh*, 53/155-156. Rivayet diğer kaynaklarda doğrudan Zührî'den nakledilmiştir. Meselâ bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/337; Zehebî, *Târîh*, 3/151; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 9/211.

¹⁴⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 65/269.

¹⁴⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/129.

¹⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/352. Rivayet İbn Asâkir tarafından doğrudan İbn İshâk'a nispet edilerek nakledilmektedir. Bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 74/173.

¹⁴⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 16/387-388. Rivayetin ilgili kısmı senedsiz bir şekilde Zehebî'nin *A'lâm*'ında yer almaktadır. Bk. Zehebî, *A'lâm (Risâle)*, 6/145.

¹⁴⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 8/387. Rivayetin verdiği bilgiyi senedsiz olarak aynen Buhârî de vermektedir. Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, ed. Muhammed Abdülmü'îd Hân (Dekken: Dâiratü'l-Me'ârifü'l-'Usmâniyye, ts.), 1/350.

¹⁴⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 10/127. Ubeydullah'ın Ahmed b. Hanbel'den naklettiği bu bilgiyi aynı şekilde Mizzî nakletmektedir. Bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/497.

Abdurrahman ez-Zührî'nin (ö. 95/713-14) mevlâsı olması,¹⁵⁰ Abbâs b. Sehl b. Sa'd'ın yaş olarak Hz. Osman döneminde (genç) bir adam olması,¹⁵¹ Ebü'z-Zinâd'ın adının Abdullah b. Zekvân olup Âişe b. Utbe b. Rebîa'nın mevlâsı olması,¹⁵² Sa'd b. İbrâhim'in zekât işleri hususunda valilerin kendisine müracaat etmesi ve müslümanların güvenilir kişileri arasında yer alması,¹⁵³ Ubeydullah b. Adî b. Hıyâr'ın Kureyş fakihlerinden olup çok sayıda sahâbîye yetişmesi,¹⁵⁴ Atâ b. Ebû Rebâh'ın babası Eslem'in Habîbe bint Meysera (b. Ebû Huseym)'nin mevlâsı olması,¹⁵⁵ Zührî'nin Urve b. Zübeyr, A'rec (ö. 117/735) veya başka bir âlimi dinledikten sonra evine gelince cariyesinin yanında dinlediklerini mütalaa etmesi,¹⁵⁶ Mâlik b. Evs b. Hadsân el-Basrî'nin Hz. Ömer döneminde yetişkin bir kişi olması,¹⁵⁷ Âsım b. Ömer b. Katâde'nin birçok sahâbîye yetişmesi¹⁵⁸ ve Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr'ın Esved b. Süfyân el-Mahzûmî'nin mevlâsı olmasıdır.¹⁵⁹

Sahâbîler Hakkında Çeşitli Bilgiler:

Selâme bint Ma'kûl'ın Medine'ye gelişi ve Hubâb b. Amr'a satılışı,¹⁶⁰ Abdullah b. Ebû Evfâ'nın sahâbî olması,¹⁶¹ Heremî b. Abdullah el-Vâkıfî'nin Resûlullah döneminde doğup birçok sahâbîye yetişmesi,¹⁶² Âmir b. Rebîa'nın Ebû Abdullah künyesiyle bilinmesi,¹⁶³

¹⁵⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 24/137. Rivayetin bir kısmını aynı senedle İbn Ebû Hayseme (İbn Ebû Hayseme, 1427a, 2/281), diğer bir kısmını Mizzî nakletmektedir. Bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/190.

¹⁵¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 26/263. Rivayet Fesevî tarafından Ubeydullah'dan aynı senedle ve metinle nakledilmektedir. Bk. Fesevî, *el-Ma'rife*, 1/567.

¹⁵² İbn Asâkir, *Târîh*, 28/47. Rivayetin sadece bir kısmı Beyhakî tarafından nakledildiği belirlenebilmiştir. Bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/540. Ubeydullah'ın ilavesi olan kısma Mizzî *Tehzîb*'inde yer vermektedir. Bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14/482.

¹⁵³ İbn Asâkir, *Târîh*, 20/210.

¹⁵⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 38/47, 51. Rivayeti aynı senedle İbn Ebû Hayseme nakletmektedir. Bk. İbn Ebû Hayseme, *et-Târîhu'l-kebir*, 2/79.

¹⁵⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 40/373. Rivayetin Ahmed b. Hâlid el-Vehbî > İbn İshâk tariki Ebû Zür'a tarafından nakledilmektedir. Bk. Abdurrahmân b. Amr b. Abdillâh ed-Dımaşkî Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, *Târîhu Ebî Zür'a ed-Dımaşkî*, thk. Şükrullah Nimetullah Kûcânî (Dımaşk: Mecme'u'l-Lüğati'l-'Arabiyye, ts.), 449.

¹⁵⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 55/321. İbn Kesîr söz konusu rivayeti İbn İshâk'a nispetle aynı metinle vermektedir. Bk. Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfi İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şirî (Beirut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, 1408), 9/374.

¹⁵⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 56/370. Rivayeti aynı sened ve metinle Begavî nakletmektedir. Bk. Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzûbân el-Begavî, *Mu'cemü's-sahâbe*, thk. Muhammed 'Avd el-Menkûş ve İbrâhîm İsmâîl el-Kâdî (Kuveyt: Mibretü'l-Âl ve'l-Ashâb, 1432), 4/337.

¹⁵⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 25/278-279.

¹⁵⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 22/17. Rivayet doğrudan İbn İshâk'tan naklen aynı senedle Buhârî tarafından nakledilmektedir. Bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 4/78.

¹⁶⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Yahyâ Ebû Bekir b. Halef İbnü'l-Mevâk, *Buğyetü'n-nükkâdî'n-nekale fî mâ ehalâle bihî Kitâbü'l-Beyân ve eğfelehü ev elemme bihî femâ temmemehü velâ kemmelehü*, thk. Muhammed Harşâfi (Riyad: Mektebetü Ezvâ'i's-Selef, 1425), 2/80. Rivayet İbn İshâk'ın Yûnus b. Bukeyr, Seleme b. Fazl ve Muhammed b. Seleme adlı öğrencilerince nakledilmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/576; Ebû Dâvûd, "Itk", 8 (4/26-27); Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1415), 24/309; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Âdil Yûsuf el-'Azâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419), 2/868; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/578; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 8/182.

¹⁶¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, 7/264. Rivayeti aynı senedle Ebû's-Şeyh nakletmektedir. Bk. Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî Ebû's-Şeyh, *Zikrû'l-akrân ve rivâyâtühüm 'an ba'zihim ba'zan*, ed. Mes'ad Abdülhamîd Muhammed es-Sa'dînî (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417), 88.

¹⁶² Fesevî, *el-Ma'rife*, 1/567. Fakat rivayeti İbnü'l-Esîr ve Moğultay b. Kılıç'ın eserlerinde aynı senedle nakledilmektedir. Bk. Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 5/368; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-kemâl*, 12/132.

¹⁶³ İbn Asâkir, *Târîh*, 25/321. Rivayet Hâkim el-Kebîr'in *el-Esâmî* adlı eserinde aynı senedle yer almaktadır. Bk. Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Ahmed en-Nisâbü'rî Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-künâ* (Medine: Dâru'l-Gurebâ, 1994), 5/279.

Abdullah b. Amr'ın Resûlullah'tan duyduğu hadisleri yazma izni alması,¹⁶⁴ Ümmü Seleme'nin adı,¹⁶⁵ Safvân b. Muattal'ın nesebi¹⁶⁶ ve vefatı,¹⁶⁷ Tufeyl b. Amr ed-Devsî'nin vefatı,¹⁶⁸ Bilal-i Habeşî'nin nesebi,¹⁶⁹ Katâde b. Nu'mân'ın künyesi,¹⁷⁰ Ebû'd-Derdâ'nın vefatı,¹⁷¹ Ebû Zer'in vefatı,¹⁷² Temîm ed-Dârî'nin ismi,¹⁷³ Ebû Mûsâ el-Eşarî'nin güzel Kur'ân okuyuşu,¹⁷⁴ Ebû Hüreyre'nin adı,¹⁷⁵ Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın vefatı,¹⁷⁶ Hassân b. Sâbit'in lakabı,¹⁷⁷ Seleme b. Ekva'nın nesebi ve ismi,¹⁷⁸ Abdullah b. Mes'ûd'un Kur'ân'ı güzel okuması,¹⁷⁹ Abdullah b. Revâha'nın Zeyd b. Erkam'ı himayesine alışı,¹⁸⁰ Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın künyesi ve ismi¹⁸¹ ile Hz. Ebû Bekir'in eski adıdır.¹⁸²

5.3.1.1. İbn İshâk Rivayetlerine Dair Değerlendirmeler

İbn İshâk'tan gelen 111 rivayetin 80'i İbn Asâkir'in *Târîh*'inde yer almakta ve bunlar Ubeydullah'ın naklettiği ve bir süre tedavülde kalan *Sîret* nüshasının senediyle aktarılmaktadır. Yukarıda geçtiği üzere bu sened: Ümmü'l-Behâ > Ahmed b. Mahmûd es-Sekafî > Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhim el-Mukri' > Muhammed b. Ca'fer el-Menbicî > Ubeydullah b. Sa'd > Ya'kûb b. İbrâhim > İbrâhim b. Sa'd > İbn İshâk şeklindedir. Kalan 31 rivayet farklı senedlerle çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Bunun yanında İbn Asâkir, Ümmü'l-Behâ'nın aynı senediyle, isnadında İbn İshâk yer almayan 154 rivayet daha nakletmektedir. Ubeydullah'ın bu rivayetlerinin kaynakları kendisi, babası Sa'd, amcası Ya'kûb ve Ahmed b. Hanbel gibi hocalarıdır. Yani bu kaynaklar rivayetlerini kendilerinin ulaştıkları senedlerle nakletmektedir. Velhasıl İbn Asâkir'in İbn İshâk rivayetleri dâhil 234 rivayeti¹⁸³ Ümmü'l-Behâ'nın senediyle nakletmesi, bu senedle Ubeydullah'ın bir eserinin nakledildiği ve söz konusu eserin Ubeydullah'ın ilaveleri olan *Sîret* nüshası olduğu görüşünü akla getirmektedir.

¹⁶⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 31/257-258. Bu rivayet Ya'kûb b. İbrâhim'in farklı bir talebesi vasıtasıyla aynı metinle nakledilmektedir. Bk. Ebû Bîşr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk ed-Dülâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, ed. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1241), 2/445-446.

¹⁶⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 3/175-176. Krş. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 260. Ayrıca bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve ve marifetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*, thk. Abdülmü'tî Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1405), 3/463.

¹⁶⁶ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-Ebû Nu'aym İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. 'Âdil Yûsuf el-'Azâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419), 3/1499. Ebû Nuaym'ın bu rivayetini İbn Asâkir nakletmektedir. Bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 24/161.

¹⁶⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 24/175. Krş. Taberî, *Târîh*, 4/53.

¹⁶⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 25/19. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/382-385.

¹⁶⁹ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 3/320. Rivayetin bir kısmını krş. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 191; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/317. Diğer kısmı için meselâ bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lügât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/137.

¹⁷⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 49/275.

¹⁷¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 47/96. Rivayetin bir kısmını krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/506.

¹⁷² İbn Asâkir, *Târîh*, 66/216. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/524; Taberî, *Târîh*, 3/107.

¹⁷³ İbn Asâkir, *Târîh*, 11/59. Rivayetin Seleme b. Fazl tarihini daha detaylı olarak İbn Ebû Hayseme nakletmektedir. Bk. İbn Ebû Hayseme, *et-Târîhu'l-kebîr es-Sifri's-sânî*, 1/108.

¹⁷⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 32/86. Bu rivayet diğer kaynaklarda farklı senedlerle nakledilmektedir. Meselâ bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4/109.

¹⁷⁵ Ebû Nu'aym İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 4/1846; İbn Asâkir, *Târîh*, 67/305. Krş. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 286.

¹⁷⁶ Ebû Nu'aym İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 1/131. Rivayet Mûsâ b. Ukbe'den benzer lafızlarla nakledilmektedir. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/148; Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417), 1/224; 10/22; 11/76.

¹⁷⁷ Ebû Nuaym İsfahânî, *Ma'rife*, 2/849; İbn Asâkir, *Târîh*, 12/382. Rivayet *Müstedrek*'te aynı senedle yer almaktadır. Bk. Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 3/554.

¹⁷⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 22/84. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/328-329.

¹⁷⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 33/166. Rivayeti Zehebî *A'lâm*'ında nakletmektedir. Bk. Zehebî, *A'lâm (Risâle)*, 1/495.

¹⁸⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 28/119-120. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/376-378; Taberî, *Târîh*, 3/38-39.

¹⁸¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 25/445. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/685.

¹⁸² İbn Asâkir, *Târîh*, 30/95. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/682.

¹⁸³ Ubeydullah'ın 355 rivayetinin 242'si İbn Asâkir'in *Târîh*'inde yer almaktadır. Kalan rivayetler diğer kaynaklarda bulunmaktadır.

İbn İshâk'ın 111 rivayetinin 64'ü İbn İshâk'ın *Sîret*'inin günümüze ulaşan nüshalarında bulunmaktadır.¹⁸⁴ Bunların 46'sı siyer, 18'i dört halife ve Emevîler dönemi ile alakalıdır. Bahsedilen 64 rivayetinin 58'i *Târîhu Medîneti Dımaşk*'taki Ümmü'l-Behâ Fâtıma bint Muhammed > Ahmed b. Mahmûd es-Sekafî > Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhim el-Mukri' > Muhammed b. Ca'fer el-Menbicî > Ubeydullah b. Sa'd > Ya'kûb b. İbrâhim > İbrâhim b. Sa'd > İbn İshâk şeklindeki meşhur senedle nakledilmektedir. Dolayısıyla bu vakıa İbn İshâk'ın *Sîret*'inin umûmî bir tarih kitabı olduğu tezini desteklemektedir.¹⁸⁵ Geri kalan 47 rivayetinin 26'sı *Sîret*'in günümüze ulaşan nüshalarında tespit edilememekle beraber siyer ve diğer kaynaklarda bulunmaktadır. Ayrıca 21 rivayet de hem *Sîret* nüshaları hem de diğer ilk dönem kaynaklarda belirlenememiştir.

Ubeydullah'ın naklettiği İbn İshâk rivayetlerinde, özellikle İbn Asâkir'in *Târîh*'inde rivayetlerin taktî, ihtisar vb. uygulamalara maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Bunların çoğunun İbn Asâkir'in tasarrufu olduğu düşünülmektedir. Resûlullah'ın annesi ve dedesinin yanında kalması ve onların vefatıyla ilgili Ümmü'l-Behâ'nın rivayeti taktî işlemine örnek olarak verilebilir. Ümmü'l-Behâ'nın rivayeti:

...عن ابن إسحاق قال كان النبي (صلى الله عليه وسلم) مع جده فهلكت أمه وهو ابن ست سنين بعد الفيل بثمان سنين قال وكان مع جده عبد المطلب بن هاشم ثم هلك عبد المطلب بعد الفيل بثمان سنين ورسول الله (ص) ابن ثمان سنين فكان يوصي به فيما يزعمون أبا طالب يعني أن أبا طالب هو الذي يلي أمر رسول الله (ص) بعد جده عبد المطلب فكان الله قال ابن إسحاق وهلك عبد الله بن عبد المطلب وأم رسول الله (ص) آمنة بنت وهب حامل قال ابن إسحاق فحدثني عبد الله بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم أن أم رسول الله (ص) آمنة بنت وهب قدمت برسول الله (ص) للمدينة على أخواله من بني عامر النجار ثم صدرت به راجعة إلى مكة فتوفيت بالأبواء بين مكة والمدينة ورسول الله (ص) ابن ست سنين قال ابن إسحاق فحدثني العباس بن عبد الله بن معبد بن العباس عن ثقة من أهل أن عبد المطلب بن هاشم جد رسول الله (ص) توفي ورسول الله (ص) ابن ثمان سنين ^{١٨٦}

Rivayette geçen İbn Hişâm'da şu şekilde verilmektedir:

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ جَدِّهِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ ابْنِ هَاشِمٍ، وَكَانَ يُوضَعُ لِعَبْدِ الْمُطَّلِبِ فِرَاشٌ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ، فَكَانَ بَنُوهُ يَجْلِسُونَ حَوْلَ فِرَاشِهِ ذَلِكَ حَتَّى يَخْرُجَ إِلَيْهِ، لَأَ يَجْلِسَ عَلَيْهِ أَحَدٌ مِنْ بَنِيهِ إِجْلَالًا لَهُ، ^{١٨٧}

İbn Hişâm'ın rivayetine bakılınca Ümmü'l-Behâ'nın rivayetinde ciddi derecede taktî işleminin yapıldığı ve rivayetin önemli bir kısmının alınmadığı görülmektedir.¹⁸⁸ Aynı rivayetin İbn Hişâm'da şöyle kaydedilmektedir:

فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ مَعَ عَمِّهِ أَبِي طَالِبٍ، وَكَانَ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ - فِيمَا يَزْعُمُونَ - يُوصِي بِهِ عَمَّهُ أَبَا طَالِبٍ، وَذَلِكَ لِأَنَّ عَبْدَ اللَّهِ أَبَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبَا طَالِبٍ أَخَوَانِ لِأَبٍ وَأُمٍّ، أُمَّهُمَا فَاطِمَةُ بِنْتُ عَمْرِو بْنِ عَائِدِ بْنِ عَبْدِ بْنِ عِمْرَانَ بْنِ مَخْرُومٍ.

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: عَائِدُ بْنُ عِمْرَانَ بْنِ مَخْرُومٍ.

(وَلِيَاةُ أَبِي طَالِبٍ لِأَمْرِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ):

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَكَانَ أَبُو طَالِبٍ هُوَ الَّذِي يَلِي أَمْرَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ جَدِّهِ، فَكَانَ إِلَيْهِ وَمَعَهُ. ^{١٨٩}

¹⁸⁴ Günümüze ulaşan nüshalardan maksat İbn İshâk'ın Yûnus b. Bukeyr nüshası, İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'si ve Taberî'nin Seleme b. Fazl > İbn İshâk senedli rivayetleridir.

¹⁸⁵ Bk. Tarâbîşî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk*, 35-36, 484; Öz, *İlk Siyer Kaynakları (İSAR)*, 244.

¹⁸⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 3/81-82.

¹⁸⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/168.

¹⁸⁸ Benzer bir örnek için bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 2/119-120. Zeyd b. Erkam'ın Abdullah b. Revâha'nın himayesinde yetişmesi ve Mûte Savaşı ile alakalı İbn Asâkir'in Ümmü'l-Behâ'dan naklettiği rivayette de benzer bir durum söz konusudur. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/376-378; Taberî, *Târîh*, 3/38-39.

¹⁸⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/179.

Metinler karşılaştırıldığında Ümmü'l-Behâ'nın rivayetinde hem taktî hem ihtisar yapıldığı görülmektedir.¹⁹⁰

Ümmü'l-Behâ'nın bazı rivayetlerinin iki ayrı rivayetten oluştuğu anlaşılmaktadır. Ümmü'l-Behâ'dan gelen bazı rivayetlerin bir kısmının Taberî'de, diğer kısmının İbn Hişâm'da yer aldığı görülebilmektedir. Meselâ Taberî'de Abdülmuttalib'in oğulları Abdullah, Zübeyr ve Ebû Tâlib'in Fâtıma bint Amr'ın çocukları olduğuna dair bilgi¹⁹¹ ile İbn Hişâm'da kızlarının altı tane olduğuna dair bilgi¹⁹² Ümmü'l-Behâ'nın rivayetinde birleştirilerek tek bir rivayet şeklinde verilmektedir.¹⁹³ Ümmü'l-Behâ'nın diğer bir rivayetinde Hz. Ali'nin Bedir'e katıldığı ve ilk iman eden kişi olduğu ifade edilmektedir. İlgili rivayet:

... عن ابن أسحاق قال في تسمية من شهد بدرًا من بني هاشم علي بن أبي طالب وهذا أول من آمن به¹⁹⁴

Yukarıda aynı rivayette verilen iki bilgi İbn Hişâm'da iki ayrı yerde verilmektedir. Dolayısıyla iki ayrı metin aynı senedle verilerek tek bir metinde birleştirilmiş görünmektedir.¹⁹⁵ Bu tasarrufun İbn İshâk'ın dışındaki ravilerce yapıldığı anlaşılma beraber, kime ait olduğu belirlenmemektedir.

İbn İshâk'ın *Sîret*'inin ravileri arasındaki bazı farklılıklar ve eksikliklerin ilgili konuyla alakalı tüm nüsha ravilerinin rivayetlerinin mukayesesi ile daha iyi tespit edilip verimli bir şekilde değerlendirilmesine vesile olmaktadır.¹⁹⁶ Meselâ Ümmü'l-Behâ'nın naklettiği rivayette İyâz b. Züheyr'in Bedir'e katılan muhacirlerden olduğu kaydedilmektedir. Fakat İbn Hişâm'ın *Sîret* nüshasında İyâz b. Züheyr Bedir'e katılan muhacirler listesinde yer almamaktadır. Bundan dolayı İbn Hişâm Bedir'e katılan muhacirler arasında olup *Sîret*'te bulunmayan bazı sahâbîleri İbn İshâk dışındaki ilim ehlinin çoğunun Bedir ashabından saydığını belirtmektedir. Bunlar arasında Hâris b. Fihri kabilesinden olan İyâz b. Züheyr'i de saymaktadır.¹⁹⁷ Fakat *el-İstîâb*'da İbrâhim b. Sa'd¹⁹⁸ ve *Târîhu Medîneti Dimaşk*'ta hem Yûnus b. Bükeyr hem de İbrâhim b. Sa'd (Ümmü'l-Behâ'nın rivayeti) vasıtasıyla¹⁹⁹ nakledilen İbn İshâk rivayetinde İyâz b. Züheyr'in Bedir'e katıldığı zikredilmektedir. Aynı şekilde Süheylî de bu duruma dikkat çekmiş; bu bilginin İbn Hişâm'ın Bekkâî rivayetinde bulunmadığını; fakat İbrâhim b. Sa'd rivayetinde yer aldığını belirtmiştir.²⁰⁰ Bu da İbn Hişâm'ın nüshasının az da olsa bazı eksiklikler içerdiğini göstermektedir. Ayrıca İbn Asâkir'in yukarıda bahsedilen rivayetleri İyâz b. Ganm başlığı altında verdiği ve onun İyâz b. Züheyr'in aslında İyâz b. Ganm olduğu görüşüne meylettirdiği anlaşılmaktadır.²⁰¹ Bununla beraber bunların ayrı kişiler olduğu, İyâz b. Züheyr'in İyâz b. Ganm'ın amcası olduğu belirtilmektedir.²⁰²

5.3.2. Seyf b. Ömer Rivayetlerinin İçeriği

Bu çalışmada Seyf b. Ömer'in rivayetleri hakkında detaylı bir değerlendirme yapılmamıştır. Çünkü yukarıda ifade edildiği üzere Mahmut Kelpetin *Hulefâ-yi Râsîdîn*

¹⁹⁰ Başka bir örnek için bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 1/47. Krş. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/590.

¹⁹¹ Taberî, *Târîh*, 2/239.

¹⁹² İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/169.

¹⁹³ İbn Asâkir, *Târîh*, 3/115.

¹⁹⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 42/70-71.

¹⁹⁵ Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/245, 677.

¹⁹⁶ İbn İshâk ve onu takip eden tarihçilerinin aktardıkları bilgilerin güvenilirliğine dair batılı ilim adamlarınca ortaya atılan iddiaların Harrar Seriyesi özelinde kritik bir değerlendirmesi için, bk. Ahmet Topal, "The Narrative Change in Muslim Historiography within the Context of the Expedition to al-Kharrâr", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2023), 1-19.

¹⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/685.

¹⁹⁸ İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 3/1233.

¹⁹⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 47/274.

²⁰⁰ Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheylî el-Mâlekî Süheylî, *er-Ravzû'l-ünûf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Ömer Abdüsselam es-Selâmî (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1421), 5/204.

²⁰¹ Bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 47/264-285.

²⁰² Meselâ bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/627.

Dönemi Tarihi Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği adlı eserinde Seyf b. Ömer'in rivayetlerini tafsilatlı bir şekilde ele almaktadır. Bununla beraber eserde Ubeydullah b. Sa'd ile Seyf b. Ömer'in rivayetleri arasındaki irtibata ve bununla alakalı tespitlere yer verilmemektedir. Bu sebeple burada Ubeydullah b. Sa'd'ın naklettiği Seyf rivayetlerinin öne çıkan özellikleri ve içeriği hakkında bazı değerlendirmeler yapılmaktadır.

Ubeydullah'ın Seyf b. Ömer'den naklettiği 62 rivayetinin 14'ü siyerle alakalı, 58'i Hz. Ebû Bekir dönemi ile ilgilidir. Seyf'in rivayetlerinin de yaklaşık 30'u sadece Ubeydullah b. Sa'd > Ya'kûb b. İbrâhim vasıtasıyla,²⁰³ geri kalanı da Serî > Şuayb tariki ile Ubeydullah b. Sa'd > Ya'kûb b. İbrâhim senedinin birleştirilmesi yöntemiyle (telfîk)²⁰⁴ nakledilmektedir. Taberî Serî b. Yahyâ ve Ubeydullah b. Sa'd'ın rivayetlerini aralarında farklılık olmadığı bir arada, tek bir metin halinde vermektedir.²⁰⁵ Aralarında fark olduğu zaman bunu belirtmektedir.²⁰⁶ Bunun yanında Taberî Ubeydullah'ın, senedinde Seyf'in bulunmadığı iki rivayetini de eserine almıştır.²⁰⁷

Bahsedilen 62 rivayet Seyf'in günümüze ulaşan *Kitâbü'r-Ridde ve'l-fütûh ve kitâbü'l-cemel ve mesîru 'Âişe ve 'Alî* adlı eserinde bulunmadığı tespit edilmiştir. Zira eserin adında ridde ve fütûh ifadeleri geçse de bu konulara dair eserde rivayet bulunmamaktadır.²⁰⁸ Ubeydullah b. Sa'd'ın naklettiği Seyf rivayetlerinin konuları genel hatlarıyla şunlardır:

Esved el-Ansî, Tuleyha ve Müseylime'nin irtidadı ve bunlara karşı yürütülen faaliyetler,²⁰⁹ Hz. Peygamber'in Üsâme b. Zeyd'i Suriye'ye göndermesi,²¹⁰ Sakîfetü Benî Sâide olayı,²¹¹ Hz. Ebû Bekir'in Üsâme b. Zeyd'i Suriye'ye göndermesi,²¹² Arap kabilelerinin dinden dönmesi, Resûlullah'ın Yemen, Yemâme ve Benî Esed'e gönderdiği elçilerin geri dönmesi, Hz. Peygamber'in mektuplaştığı bazı kişilerin heyetlerinin gelmesi, ridde olaylarında ilk çarpışmanın Zübyân ve Abs kabileleriyle yapılması,²¹³ Kureys ve Sakîf kabilelerinin diğer kabilelerin aksine irtidat etmemesi,²¹⁴ Bahreyn halkının dinden dönmesi, Hutam b. Dübey'a el-Abdî'nin Bekir b. Vâil ve Rebîa kabilelerinin desteğiyle oluşturduğu gurupla yapılan mücadele,²¹⁵ Büzâha Savaşı,²¹⁶ Hâlid b. Velîd'in Übülle'yi fethi,²¹⁷ Mezâr²¹⁸ ve Velece Vakası,²¹⁹ Ülleys²²⁰ ve Emgîsiyyâ'nın fethi,²²¹ Yevmü'l-Makar, Femü Fûrâti Bâdiklâ ve Hîre'nin fethi²²² ve Hîre'nin fethinden sonra gerçekleşen bazı olaylardır.²²³

²⁰³ Taberî, *Târîh*, 3/184-185, 186, 187, 207, 223, 301-303, 303-304, 343, 346-348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 357, 358-359, 365-366, 367, 372.

²⁰⁴ Bk. Taberî, *Târîh*, 3/147, 223-225, 225-227, 228-229, 229-231, 231-236, 239, 240, 242-243, 253-254, 256-258, 353, 354, 355-357, 359-361, 361-364, 364-365, 367, 368-370, 371.

²⁰⁵ Meselâ bk. Taberî, *Târîh*, 3/355, 359.

²⁰⁶ Meselâ bk. Taberî, *Târîh*, 3/364. Bu konuda ayrıca bk. Seyf b. Ömer, *Kitâbü'r-Ridde*, 33.

²⁰⁷ Ubeydullah'ın bu rivayetleri de amcası Ya'kûb b. İbrâhim'den gelmektedir. Bk. Taberî, *Târîh*, 4/207; 11/574-575.

²⁰⁸ Bk. Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, 40.

²⁰⁹ Taberî, *Târîh*, 3/147, 185, 187, 229-236, 240.

²¹⁰ Taberî, *Târîh*, 3/184-186.

²¹¹ Taberî, *Târîh*, 3/207, 223.

²¹² Taberî, *Târîh*, 3/223-227.

²¹³ Taberî, *Târîh*, 3/242-243.

²¹⁴ Taberî, *Târîh*, 3/242.

²¹⁵ Taberî, *Târîh*, 3/301-304.

²¹⁶ Taberî, *Târîh*, 3/253-254, 256-258.

²¹⁷ Taberî, *Târîh*, 3/343, 346-350.

²¹⁸ Taberî, *Târîh*, 3/351-352.

²¹⁹ Taberî, *Târîh*, 3/353-354.

²²⁰ Taberî, *Târîh*, 3/355-357.

²²¹ Taberî, *Târîh*, 3/358-359.

²²² Taberî, *Târîh*, 3/359-365.

²²³ Taberî, *Târîh*, 3/365-372.

5.3.3. Diğer Rivayetlerin İçeriği

İbn İshâk ve Seyf b. Ömer'in nakilleri dışındaki rivayetlerin konuları Hz. Peygamber dönemi ile Abbâsîler'in ilk yıllarına kadarki süreci kapsamaktadır. Ubeydullah b. Sa'd'ın bu kapsamda 183 rivayeti bulunmaktadır. Bu, onun tarihe ilgisinin sadece İbn İshâk ve Seyf b. Ömer'in eserleri ve rivayetlerini nakletmekle sınırlı kalmadığını ve tarih alanında önemli bir konumu olduğunu göstermektedir. Çalışmanın hacmini aşması sebebiyle bahsedilen rivayetler detaylı bir şekilde incelenmemiştir. Bununla beraber en azından rivayetlerin içeriklerinin, Ubeydullah'ın siyer ve İslâm tarihi alanında eser sahibi bir âlim olduğu görüşünü desteklediği düşünüldüğünden dolayı rivayetlerin konuları aşağıda verilmektedir.

Siyer:

Resûlullah'ın gazve sayısı,²²⁴ vefatı sırasındaki eşleri,²²⁵ nesebi,²²⁶ Âmine Hatunun nesebi,²²⁷ Zeyd b. Hârîse'nin köle olarak satılması,²²⁸ Hz. Osman'ın 4. müslüman olması,²²⁹ Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın Allah yolunda ilk ok atan olması,²³⁰ Birinci Akabe Biatı,²³¹ Abdullah b. Revâha'nın II. Akabe Biatı'nda seçilen temsilcilerden olması,²³² Medine'ye hicret eden bazı muhacirlerin adları,²³³ Hallâd b. Rifâ'a b. Râfi'in Bedir Gazvesi'ne katılması,²³⁴ Abdurrahman b. Avf'ın Uhud Gazvesi'nde birçok yerinden yaralanması,²³⁵ Ebû'l-Âs'ın nesebi, Hz. Zeyneb ve Ebû'l-Âs'ın hicreti, tekrar evlenmeleri, Ebû'l-Âs'ın Yemen'e gitmesi,²³⁶ Eş'arîlerin Medine'ye hicreti,²³⁷ güneş tutulması esnasında Mugîre b. Şu'be'nin bir gözünün yetisini kaybetmesi²³⁸ ve Resûlullah'ın hastalığıdır.²³⁹

Sahâbîler Hakkında Çeşitli Bilgiler:

Abdullah b. Amr'ın fiziki bir özelliği: Kilolu olması,²⁴⁰ Abdullah b. Ömer'in bazı fiziki özellikleri,²⁴¹ Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Hz. Abbâs'a hürmetleri,²⁴² Zeyd b. Sâbit,²⁴³ Seleme b. Ekva'²⁴⁴ ve Vâsile b. el-Eska'nın künyesi,²⁴⁵ Ubâde b. Sâmit ile Âmir b. Abdullah'ın kabri,²⁴⁶ Abdurrahman b. Avf,²⁴⁷ Abdullah b. Selâm,²⁴⁸ Übey b. Ka'b,²⁴⁹ Ümmü Seleme,²⁵⁰ Hz. Abbâs,

²²⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 9/361-362.

²²⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 3/175-176.

²²⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 3/60-61.

²²⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 3/99.

²²⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 19/352.

²²⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 39/26-27.

²³⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 20/219-220.

²³¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 20/239; 26/181, 189.

²³² İbn Asâkir, *Târîh*, 28/107.

²³³ İbn Asâkir, *Târîh*, 35/245-246.

²³⁴ Taberî, *Târîh*, 11/574-575.

²³⁵ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 3/348; Ebû Nuaym İsfahânî, *Ma'rife*, 1/118; İbn Asâkir, *Târîh*, 35/249-250.

²³⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 67/3-5, 20.

²³⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 38/220.

²³⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 60/22.

²³⁹ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/386.

²⁴⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 31/249.

²⁴¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 31/91-92.

²⁴² İbn Asâkir, *Târîh*, 26/354.

²⁴³ İbn Asâkir, *Târîh*, 19/341.

²⁴⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 22/87.

²⁴⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 62/351.

²⁴⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 26/42.

²⁴⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 35/305.

²⁴⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 29/104.

²⁴⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 7/347-348.

²⁵⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 3/212.

Ebû Süfyân, Ebû Talha²⁵¹ ve Enes b. Mâlik'in²⁵² vefat tarihi, Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın vefat tarihi ve yaşı,²⁵³ Ebû'd-Derdâ'nın son sözleri ve vefat tarihi²⁵⁴ ile Ebû Vâkîd el-Leysî'nin vefatıdır.²⁵⁵

Tâbiîn Hakkında Çeşitli Bilgiler:

Zeynelâbidîn Ali b. Hüseyin'in bir kölesini azat etmesi,²⁵⁶ Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın saçlarını siyaha boyaması,²⁵⁷ Muhammed b. el-Münkedir'in (ö. 131/748) mescidde kıldığı namaz ve ettiği duaya dair bir gözlem,²⁵⁸ Âsım b. Ömer b. Katâde²⁵⁹ ve Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın vefat tarihi,²⁶⁰ İbrâhim b. Abdurrahman b. Avf'ın künyesi ve vefat tarihi²⁶¹ ve Humeyd b. Kays el-Mekkî'nin (ö. 130-136/747-753 arası) Abdullah b. Zübeyr'in hanımı Ümmü Hişâm'ın mevlâsı olmasıdır.²⁶²

Dört Halife Dönemi:

Hz. Ebû Bekir'in annesinin nesebi²⁶³ ve hilafet süresi,²⁶⁴ Hz. Ömer'in hilafet süresi ve vefat tarihi,²⁶⁵ idarede tavizsiz olması,²⁶⁶ Hz. Ömer ve annesi Hanteme bint Hişâm'ın nesebi,²⁶⁷ Hicrî takvimin kurumsallaşması,²⁶⁸ Nihâvend Savaşı,²⁶⁹ Hz. Osman'ın hacları,²⁷⁰ muhasara altında kalması,²⁷¹ fiziki özellikleri, kabri ve onu defnedenler,²⁷² Mushafın çoğaltılması,²⁷³ Hz. Ali'nin hilafete geçtiği tarih,²⁷⁴ Hz. Ali²⁷⁵ ve annesinin soyu,²⁷⁶ Ammâr b. Yâsir'in şehadetinin fitne dönemi ile ilişkilendirilmesi,²⁷⁷ Ammâr b. Yâsir'in Resûlullah ile yaşıt oluşu,²⁷⁸ Muaviye b. Ebû Süfyân'ın Büsr b. Ebû Ertât'ı Medine, Mekke ve Yemen'e göndermesi,²⁷⁹ Cemel Vakası²⁸⁰ ve tarihi,²⁸¹ Sıffin Savaşı²⁸² ve tarihi,²⁸³ 39. yılı hacca²⁸⁴ ve Hz. Ali'nin şehadetidir.²⁸⁵

²⁵¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 19/424-425; 23/472; 26/378.

²⁵² İbn Asâkir, *Târîh*, 9/380.

²⁵³ İbn Asâkir, *Târîh*, 20/367. Ubeydullah'ın konuyla alakalı naklettiği İbn İshâk rivayetinde Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın vefat tarihi ve o sıradaki yaşı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bk. Ebû Nuaym İsfahânî, *Ma'rife*, 1/131.

²⁵⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 47/198, 199. Eserdeki İbn İshâk rivayetinde Ebû'd-Derdâ'nın Hz. Osman'dan üç yıl önce vefat ettiği belirtilirken buradaki rivayette sadece Hz. Osman'dan önce vefat ettiği kaydedilmektedir.

²⁵⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 67/278.

²⁵⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 41/384-385.

²⁵⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 29/298.

²⁵⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 56/48.

²⁵⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 25/281.

²⁶⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 29/309.

²⁶¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 7/37.

²⁶² İbn Asâkir, *Târîh*, 15/294-295.

²⁶³ İbn Asâkir, *Târîh*, 30/23.

²⁶⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 30/458. Konu hakkında İbn İshâk'ın da eserde rivayeti var. Ama o rivayet halifenin Cemâziyelâhir'in bitimine 7 veya 8 gün kala vefat ettiğini içermektedir. Ama bu rivayetlerde halifenin vefat tarihi Resûlullah'ın vefatının üzerinden 2 sene 3 ay 22 gün geçe gerçekleştiğini ifade etmektedir.

²⁶⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 44/477.

²⁶⁶ Taberî, *Târîh*, 4/207.

²⁶⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 44/9.

²⁶⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 1/41-42.

²⁶⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 35/476.

²⁷⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 39/206.

²⁷¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 7/35; 11/413-414; 34/311-312; 38/9, 264, 332; 39/449.

²⁷² İbn Asâkir, *Târîh*, 39/20. Eserde yer alan İbn İshâk rivayetinde Hz. Osman'ın kabrinin Bakî mezarlığının son kısmında yer aldığı kaydedilmektedir.

²⁷³ İbn Asâkir, *Târîh*, 39/178.

²⁷⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 42/576.

²⁷⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 66/309.

²⁷⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 42/10.

²⁷⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 43/454-455.

²⁷⁸ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 3/434; İbn Asâkir, *Târîh*, 43/361-362.

²⁷⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 10/151.

²⁸⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 19/444.

²⁸¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 25/122.

²⁸² İbn Asâkir, *Târîh*, 40/98.

²⁸³ İbn Asâkir, *Târîh*, 38/78.

Emevîler Dönemi:

İlk Emevî halifesi Muâviye b. Ebû Süfyân dönemi ile konular: Muâviye b. Ebû Süfyân'ın hilafete geçiş tarihi,²⁸⁶ hilafet süresi,²⁸⁷ Zührî'nin hulefâ-yı râşidîn, Muâviye ve Abdülmelik b. Mervân dönemine dair genel bir değerlendirmesi,²⁸⁸ Hind bint Utbe'nin nesebi,²⁸⁹ Utbe b. Ebû Süfyân'ın hac emirliği ve olayın tarihi,²⁹⁰ Ebû Abdurrahman Nu'mân b. Esed el-Kaynî'nin 45 yılında Antakya'da kışlaması,²⁹¹ Abdurrahman b. Halid b. Velîd'in 45 yılındaki Anadolu seferi,²⁹² 51 yılında Bizans'a sefer yapılması,²⁹³ İstanbul Kuşatması: Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin 52 yılındaki şehadeti,²⁹⁴ Süfyân b. Avf'ın Anadolu seferi ve 55 yılında burada kışlaması,²⁹⁵ Mugîre b. Şu'be,²⁹⁶ Ziyâd b. Ebîh ve Hucr b. Adî'nin vefat tarihi,²⁹⁷ Saîd b. Zeyd'in vefatı²⁹⁸ ve vefat tarihi,²⁹⁹ Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân ve Velîd b. Utbe'nin Medine valilikleri ve bunların tarihi,³⁰⁰ Muhammed b. Mâlik'in 54 yılındaki Anadolu seferi,³⁰¹ Abdurrahman b. Mes'ûd'un 56 yılında Anadolu'da kışlaması,³⁰² Abdullah b. Kays el-Fezârî'nin 57 yılında Afrika'da öldürülmesi,³⁰³ Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem'in 53 yılından sonra Anadolu'da kışlaması,³⁰⁴ Ebû Hakîm Mâlik b. Abdullah el-Has'amî'nin 46 ve 58 yıllarında Anadolu'da kışlaması,³⁰⁵ Medine valiliğinin Mervan b. Hakem ve Saîd b. Âs elinde değişmesi ve hac emirliklerinin tarihleri³⁰⁶ ve Muâviye b. Ebû Süfyân'ın vefat tarihidir.³⁰⁷

Yezîd b. Muâviye'nin annesinin nesebi,³⁰⁸ Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân ve Velîd b. Utbe'nin Medine valiliği ve hac emirliklerinin tarihleri,³⁰⁹ Amr b. Zübeyr b. Avvâm'ın Abdullah b. Zübeyr'in üzerine gönderilmesi,³¹⁰ Kerbelâ olayının tarihi³¹¹ ve II. Muâviye'nin annesi Ümmü Hişâm'ın nesebi³¹² I. Yezîd ve oğlu II. Muâviye ile ilgili bilgileri içermektedir.

Mervân b. Hakem ve oğlu Abdülmelik'le alakalı konular: Mervan b. Hakem'in hilafete geçiş³¹³ ve vefat tarihi,³¹⁴ Abdülmelik b. Mervân'ın tahta çıktığı tarih,³¹⁵ şahsiyeti,³¹⁶ annesinin nesebi,³¹⁷ Abdullah b. Muhayrîz el-Cumahî'nin Abdülmelik'le görüşmesi,³¹⁸ Eşdak

- ²⁸⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 65/233.
²⁸⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 13/269.
²⁸⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 59/148.
²⁸⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 59/223.
²⁸⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 34/277-278.
²⁸⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 55/63-64.
²⁹⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 38/266.
²⁹¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 67/58.
²⁹² İbn Asâkir, *Târîh*, 34/330.
²⁹³ İbn Asâkir, *Târîh*, 48/300.
²⁹⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 16/61.
²⁹⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 21/349.
²⁹⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 60/61.
²⁹⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 12/232; 11/206-207.
²⁹⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 21/92.
²⁹⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 21/94-95.
³⁰⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 40/23.
³⁰¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 55/217.
³⁰² İbn Asâkir, *Târîh*, 35/402.
³⁰³ İbn Asâkir, *Târîh*, 32/120.
³⁰⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 35/50.
³⁰⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 56/472.
³⁰⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 21/126.
³⁰⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 59/240.
³⁰⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 70/132.
³⁰⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 40/23; 46/348-349.
³¹⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 46/9.
³¹¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 14/250-251.
³¹² İbn Asâkir, *Târîh*, 59/298.
³¹³ İbn Asâkir, *Târîh*, 57/255.
³¹⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 57/278.
³¹⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 37/128.
³¹⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 37/147.
³¹⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 37/113.

Amr b. Saïd'in 70 yılındaki isyanı,³¹⁹ Deyrülçâselik Savaşı,³²⁰ Haccâc'ın 72 yılında Mekke'yi kuşatması,³²¹ Muhammed b. Mervan'ın 75 yılındaki Anadolu seferi,³²² Abdülmelik b. Mervân'ın 75 yılındaki hacı ve Yahya b. Hakem'in Anadolu seferi,³²³ Ebân b. Osman'ın 76-83 yılları arasındaki Medine valiliği ve hac emirlikleri,³²⁴ Velîd b. Abdülmelik'in 77 yılındaki Anadolu seferi,³²⁵ Amr b. Muhriz el-Eşcaî'nin 78 yılındaki Anadolu seferi,³²⁶ Deyrülçemâcim Savaşı,³²⁷ Abdullah b. Abdülmelik b. Mervân'ın Bizans'a karşı savaşları ve 84 yılında Misis'in iç kalesinin tekrar inşası,³²⁸ Mesleme b. Abdülmelik'in bazı Anadolu seferleri ve fetihleri³²⁹ ve Abdülmelik b. Mervân'ın vefat tarihidir.³³⁰

Velîd b. Abdülmelik ve diğer halifelerin dönemleriyle alakalı konular: Velîd b. Abdülmelik'in tahta geçiş tarihi,³³¹ annesi Ümmü'l-Velîd'in nesebi,³³² Haccâc'ın vefat tarihi³³³ ve yaşı,³³⁴ Ömer b. Abdülazîz'in Velîd b. Abdülmelik'in yönetimine bakışı,³³⁵ Ömer b. Abdülazîz'in 86-93 yılları arası Medine valiliği ve görevden alınışı,³³⁶ Ömer b. Velîd b. Abdülmelik'in 88 yılındaki hacı ve Anadolu seferi,³³⁷ Bişr b. Velîd b. Abdülmelik'in 95 yılındaki hacı,³³⁸ Mesleme b. Abdülmelik'in Anadolu ve Suriye seferleri,³³⁹ Abbâs b. Velîd b. Abdülmelik'in Anadolu seferleri ve hac emirliği,³⁴⁰ Velîd b. Abdülmelik'in vefat tarihi,³⁴¹ İbn Hübeyre'nin 97 yılındaki donanma komutanlığı (İstanbul Seferi),³⁴² halife Ömer b. Abdülazîz'in ilk hutbesi,³⁴³ şahsiyeti,³⁴⁴ hazine görevlileri,³⁴⁵ Yezîd b. Mühelleb'in Irak valiliği ve azlı,³⁴⁶ Abdülazîz b. Abdullah el-Emevî'nin Mekke valiliği,³⁴⁷ Süleyman b. Abdülmelik ve Ömer b. Abdülazîz'in vefat tarihi,³⁴⁸ Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr ile Abdurrahman b. Dahhâk'ın Medine valiliği,³⁴⁹ Osman b. Hayyân el-Mürri ve Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî'nin bazı seferleri,³⁵⁰ Yezîd b. Abdülmelik'in tahta çıkış ve vefat tarihi,³⁵¹ annesinin soyu,³⁵² Hişâm b. Abdülmelik'in tahta çıkış tarihi,³⁵³ Saïd b. Abdülmelik'in 105 yılındaki

³¹⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 33/21.

³¹⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 46/45.

³²⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 58/249.

³²¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 12/117.

³²² İbn Asâkir, *Târîh*, 55/239.

³²³ İbn Asâkir, *Târîh*, 37/133; 64/122.

³²⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 6/155; 29/345.

³²⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 63/170.

³²⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 46/329.

³²⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 9/372.

³²⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 29/345.

³²⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 58/30.

³³⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 37/165.

³³¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 63/175.

³³² İbn Asâkir, *Târîh*, 63/165; 70/143.

³³³ İbn Asâkir, *Târîh*, 12/197.

³³⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 12/197-198.

³³⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 38/343.

³³⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 38/341; 45/139-140.

³³⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 45/355.

³³⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 10/268.

³³⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 58/32-33.

³⁴⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 26/441-442; 36/372.

³⁴¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 63/186.

³⁴² İbn Asâkir, *Târîh*, 45/374.

³⁴³ İbn Asâkir, *Târîh*, 19/86.

³⁴⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 8/435, 439; 11/152; 40/65; 45/211-212.

³⁴⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 65/386.

³⁴⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 63/180.

³⁴⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 36/297.

³⁴⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 45/265.

³⁴⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 34/441.

³⁵⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 38/348.

³⁵¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 65/310.

³⁵² İbn Asâkir, *Târîh*, 65/300.

³⁵³ İbn Asâkir, *Târîh*, 37/249.

Anadolu seferi,³⁵⁴ İbrahim b. Hişâm el-Mahzûmî'nin Mekke ve Medine valiliği³⁵⁵ ve II. Velîd'in annesinin adıdır.³⁵⁶

Abbâsîler Dönemi:

Abbâsîler'in Dimaşk'a girişi ve Eyyûb b. Halbes'in öldürülmesi³⁵⁷ ve Ebû Ca'fer el-Mansûr'un 136'da halife oluşudur.³⁵⁸

SONUÇ

Çalışmada şu ana kadar hakkında müstakil bir çalışma bulunmayan Ubeydullah b. Sa'd'ın hayatı ve ilmî yönü açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Özellikle siyer ve İslâm tarihi alanlarındaki rivayetleri üzerine bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde Ubeydullah b. Sa'd'ın sadece bir hadisçi olmayıp, yaşadığı dönemdeki birçok kişi gibi kıraat, fıkıh, siyer ve İslâm tarihi alanında önemli bir yeri olan çok yönlü bir âlim olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda Ubeydullah b. Sa'd'a herhangi bir eser nispet edilmese de tespit edilen tarihî rivayetlerin cahiliyeden Abbâsîlerin ilk dönemine kadarki süreçte gerçekleşen önemli olaylara dair -bazı önemli hâdiseler ile alakalı rivayetler bulunmasa da- ciddi miktarda bilgi içermesi, bir tarihçi gibi İbn İshâk ve Seyf b. Ömer haricindeki kaynakları vasıtasıyla çok sayıda savaş, fetih, hac ve önemli kişilerin vefat tarihleri ile hilafete çıkış tarihlerini detaylı bir şekilde vermesi Ubeydullah'ın tarih alanında bir müellif olduğu görüşünü teyit etmektedir. Taberî ve İbn Asâkir'in onun rivayetlerine genişçe yer vermesi de onun bu alandaki mercilerden olduğunu göstermektedir.

Bazı araştırmacıların da işaret ettiği üzere İbn Asâkir'in *Târîh*'inde, İbn İshâk'ın rivayetleri dâhil Ubeydullah'a nispet edilen rivayetlerin büyük bir kısmı, Ziyâeddin el-Makdisî'ye ulaşan senedle verilmektedir. Bu tespit Ubeydullah'ın İbn İshâk'ın *Sîret*'ini naklettiğini, eseri nakletmekle yetinmeyip esere çok sayıda ilavede bulunduğunu ve eser üzerindeki tasarruflarının onun da bir müellif olarak kabul edilebileceğini göstermektedir. Velhâsıl cahiliye döneminden başlayarak Abbâsîler'in ilk senelerine kadarki zaman dilimi ile alakalı çok sayıda rivayet nakletmesi, bunların önemli bir kısmını amcası Ya'kûb b. İbrâhim dışındaki hocalarından alması ve yaklaşık 20 rivayeti muallak olarak bizzat kendisinin aktarması da bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Bunun yanında Ubeydullah'ın İbn İshâk rivayetlerinin sadece siyerle değil diğer dönemlerle de ilgili bilgiler içermesi, *Sîret*'in aslında umûmî bir tarih kitabı olduğu görüşünü desteklemektedir.

Son olarak, Ubeydullah b. Sa'd'ın nüshası her ne kadar bir süre tedavülde kalsa da günümüze ulaşmamıştır. Bununla beraber Ubeydullah'ın naklettiği İbrâhim b. Sa'd > İbn İshâk senedli tarih rivayetlerinin İbn İshâk'ın *Sîret*'inin günümüze ulaşan nüshalarının aralarındaki farklılıklar vb. hususların daha kapsamlı değerlendirilmesine vesile olacağı düşünülmektedir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

³⁵⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 21/216.

³⁵⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 7/259-260.

³⁵⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 63/320.

³⁵⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 10/135.

³⁵⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 19/294.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Begavî, Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzûbân. *Mu'cemü's-sahâbe*. thk. Muhammed 'Avd el-Menkûş ve İbrâhîm İsmâ'îl el-Kâdî. 4 Cilt. Kuveyt: Mibretü'l-Âl ve'l-Ashâb, 1432.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-eshrâf*. thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delâilü'n-nübüvve ve marifetü ahvâli sâhibi's-serî'a*. thk. Abdülmü'tî Kal'acî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî. *Müsned*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *et-Târîhu'l-kebîr*. ed. Muhammed Abdülmü'îd Hân. 8 Cilt. Dekken: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. Dâru Tavkî'n-Necât, 1422.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Gâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*. thk. Gotthelf Bergstraesser. 3 Cilt. Mektebetü İbni Teymiyye, 1351.
- Dûlâbî, Ebû Bîşr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk. *el-Künâ ve'l-esmâ'*. ed. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1241.
- Ebû Bekir eş-Şâfî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Bezzâz. *el-Fevâid/el-Gaylâniyyât*. ed. Hilmî Kâmil Es'ad Abdülhâdî. 2 Cilt. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1417.
- Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 4 Cilt. Saydâ - Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Nuaym İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*. 10 Cilt. Kahire -Beyrut: Mektebetü'l-Hâncî - Dâru'l-Fikr, 1416.
- Ebû Nuaym İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Ma'rifetü's-sahâbe*. thk. 'Âdil Yûsuf el-'Azâzî. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419.
- Ebû Nuaym İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Târîhu İsbahân*. ed. Seyyid Kisrevî Hasan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410.
- Ebû Ya'lâ Mevsilî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî. *Müsned*. thk. Hüseyin Selîm Esed. Dîmaşk: Dâru'l-Me'mûn, 13. Basım, 1404.
- Ebû Zür'a ed-Dîmaşkî, Abdurrahmân b. Amr b. Abdillâh. *Târîhu Ebî Zür'a ed-Dîmaşkî*. thk. Şükrullah Nimetullah Kûcânî. Dîmaşk: Mecme'u'l-Lügati'l-'Arabiyye, ts.
- Ebû's-Şeyh, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî. *Ahlâku'n-nebî ve âdâbüh*. ed. Sâlih b. Muhammed el-Veniyyân. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Müslim, 1418.
- Ebû's-Şeyh, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî. *Tabakâtü'l-muhaddisîn bi İsbahân ve'l-vâridîne aleyhâ*. ed. Abdülgafûr Abdülhak el-Belûşî. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1412.
- Ebû's-Şeyh, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî. *Zikrû'l-akrân ve rivâyâtühüm 'an ba'zihim ba'zan*. ed. Mes'ad Abdülhamîd Muhammed es-Sa'dinî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417.

- Fâlûcî, Ekrem b. Muhammed Ziyâde el-Eserî. *Mu'cemü şüyûhi't-Taberî ellezîne ravâ 'anhüm fî kütübihî'l-müsnedeti'l-matbû'a*. Ürdün-Kahire: ed-Dâru'l-Eseriyye - Dâru İbn Affân, 1426.
- Fayda, Mustafa. "Siyer ve Megâzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/319-324. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân (Cüvân). *el-Ma'rife ve't-târîh*. thk. Ekrem Ziyâ 'Umerî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401.
- Hâkim el-Kebîr, Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Ahmed en-Nîsâbü'rî. *el-Esâmî ve'l-künâ*. 4 Cilt. Medine: Dâru'l-Gurebâ', 1994.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkûb b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 1995.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Ali Muhammed Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Ahmed Âdil Abdülmevcûd vd. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu medîneti Dımaşk*. thk. Amr b. Garâme el-'Amrî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1415.
- İbn Ebû Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî. *el-Âhâd ve'l-mesânî*. thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire. 6 Cilt. Riyad: Dâru'r-Râye, 1411.
- İbn Ebû Hayseme, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî. *et-Târîhu'l-kebîr es-Sifrû's-sâlis*. thk. Salâh b. Fethî Hilâl. 2 Cilt. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1427.
- İbn Ebû Hayseme, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî. *et-Târîhu'l-kebîr es-Sifrû's-sânî*. thk. Salâh b. Fethî Hilâl. 2 Cilt. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1427.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Ta'cîlü'l-menfe'a bi-zevâ'idü ricâlil-e'immeti'l-erbe'a*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1416.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. 12 Cilt. Dekken: Matba'atü Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1325.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *Cemheratü ensâbi'l-Arab*, ed. Heyet. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. *es-Sîretü'n-nebeviyye (el-Mektebetü's-şâmîle)*. thk. Mustafa es-Sekkâ, İbrâhim el-Ebyârî, Abdülhafız Şelebi. 2 Cilt. Kahire: Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1375.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî. *Sahîhu İbn Huzeyme*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Basım, 1424.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1398.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Ali Şîrî. 14 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 1408.

- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsân Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1388.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî. *Târîhu'l-Medîne*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût. 4 Cilt. Cidde, 1399.
- İbnü'l-Mevâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Yahyâ Ebû Bekir b. Halef. *Buğyetü'n-nükkâdî'n-nekale fî mâ ehalle bihî Kitâbü'l-Beyân ve eğfelehû ev elemme bihî femâ temmemehû velâ kemmelehû*. thk. Muhammed Harşâfî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü Ezvâ'i's-Selef, 1425.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcüd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Kelpetin, Mahmut. *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2012.
- Mehâmîlî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. İsmâîl b. Muhammed ed-Dabbî el-Bağdâdî. *el-Emâlî rivâyetü İbn Mehdî el-Fârisî*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 1427.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'rical*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî. *İkmâlü Tehzîbi'l-kemâl fî esmâ'i'ricâl*. thk. Ebû Abdurrahman 'Âdil b. Muhammed vd. 12 Cilt. el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, 1422.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. ed. Hasan Abdülmünim Şiblî. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lügât*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, 2008.
- Seyf b. Ömer, Seyf b. Ömer et-Temîmî. *Kitâbü'r-Ridde ve'l-fütüh ve kitâbü'l-cemel ve mesîru 'Aîşe ve 'Alî*. thk. Kâsım es-Sâmerrâî. Riyad: Dâru Ümeyye, 2. Basım, 1417.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî el-Mâlekî. *er-Ravzü'l-ünuf fî şerhi's-Sireti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*. thk. Ömer Abdüsselam es-Selâmî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1421.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. İvezullah b. Muhammed vd. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1415.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk ve sılatü tarihi't-Taberî*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 11 Cilt. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 2. Basım, 1387.
- Tarâbîşî, Mutâ'. *Ruvâtü Muhammed b. İshâk b. Yesâr fî'l-meğâzî ve's-siyer ve sâiri'l-merviyyât*. Dımaşk - Beyrut: Dâru'l-Fikr - Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1414.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Topal, Ahmet. "The Narrative Change in Muslim Historiography within the Context of the Expedition to al-Kharrâr". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2023), 1-19.
- Topal, Ramazan. "İbrâhîm b. Sa'd (ö. 183/799) ve Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî Rivayetinin Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine Yansması". *Akademik Siyer Dergisi* 6 (2022), 68-92.
- Topal, Ramazan. *Siyer-Hadis İlişkisi Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i Özelinde*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2022.

- Yıldız, Faruk. *Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberi'nin (224-310/838-923) Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk Adlı Eserine Göre İslam Tarihi Kronolojisi*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-Kütübi's-Sitte*. thk. Muhammed 'Avvâme ve Ahmed Muhammed Nemir Hatîb. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Kible, 1413.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1424.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. ed. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401.
- Ziyâeddin el-Makdisî, Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed. *Sebetü mesmû'âti'l-İmâm el-Hâfız Ziyâeddîn Muhammed b. Abdilvâhid el-Makdisî*. thk. Muhammed Mutî' el-Hâfız. Dübey: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1419.